

IZVESTJA

Muzejskega društva za Kranjsko

Letnik XVIII.

1908.

Sešitek 2.

Zgodovinske drobtine iz velikolaškega okraja.

Spisal Leopold Podlogar.

Rášica.

Okoli 30 km pod Ljubljano, ob deželni cesti, ki drži iz stolnega mesta proti Ribnici, sredi med Turjakom in Lašičami, leži na prijaznem gričku vas Rášica. Neštetokrat se bo letos zapisalo to ime v slovenske knjige in časopise, ko obhajamo štiristoletnico rojstva Primoža Trubarja, ki je v tej vasi ugledal luč sveta dne 8. junija ¹⁾ 1508. Svoje ime je proslavil s tem, da je postal razširjevalec Lutrovih zmot po Kranjskem in v dosego namena pri tem delu nastopil kot začetnik in stvaritelj tiskane slovenske literature. ²⁾

Kot nekaj prinos k zgodovini velikolaškega sodnega okraja podajam v naslednjih vrstah nekaj podatkov iz prošlosti te znamenite vasi.

Velikolaški okraj se začenja omenjati v zgodovini v 11. in 12. stoletju, ³⁾ ko prehaja po raznih darovateljih njega zemlja v roke Turjačanov, ⁴⁾ Ortenburžanov, Heunburžanov in drugih plemiških rodovin, kakor so na pr.: gospodje Ponikevski, Čušperški, Dobropoljski i. dr. Proti sredi 12. stoletja (1135—1145) zadobi tudi stiški samostan obširno posest krog Velikih Lašič, namreč prostrane gozde med Dobropoljami in Lužarji na eni, med Rášico in Ortenekom na drugi strani. Ko se je

¹⁾ Elze. Die Superintendenten der evang. Kirche in Krain 1863—1., navaja kot rojstni dan 8. junij s pristavkom „vermuthlich“, drugi zgodopisci so v večini brez takega pristavka za ta datum Trubarjevega rojstva, vsi brez izjeme za rojstno l. 1508.

²⁾ Mittheil. 1853—34.

³⁾ Primeri Izvestja Muz. Dr., XVIII.—1—11.

⁴⁾ Naselitev Turjačanov v naš kraj se stavi med 9. in 11. stoletje, proti koncu 10. stoletja so bili izvestno že v Turjaku. Radics, Herbart VIII.—2 in 10; Jellouschek v Carnioliji VI. l., št. 33, navaja prvega Turjačana Adolfa v letu 1060.

bil začel koncem 12. stoletja bratomorni prepir med Ortenburžani in Turjačani, je padel pod močno roko Ortenburžana turjaški grad l. 1140. in, komaj sezidan, zopet l. 1191.⁵⁾ v razvaline in ž njim ob enem turjaški gradiček na Gradiškem Vrh pri Robu. Leta 1200. je baje ležal Turjak znova v razvalinah.⁶⁾

Predvsem nas zanima vprašanje, odkod ime Rášica. Mimo nje, ali bolje rečeno pod njo, teče potok, réčica, največja voda v vsem sodnem okraju, ki nosi od podloškega mlina do ponora v Ponikvah ime Rášica. Nastane sedaj vprašanje, ima li voda ime po vasi, ali vas po mimo tekoči vodi.⁷⁾ Meni se zdi verjetnejše drugo.

Stiški menihi so imeli v okraju dve pristavi: eno v Lašičah, drugo na Slevici (Zillovecz).⁸⁾ Med stiškimi menihi in Heunburžani, ki so imeli posestva po bloškem svetu in so bili onim neposredni mejaši, se je začel prepir radi mej, zlasti radi sleviške kmetije (villae). Ti razpori radi mej so se poravnali l. 1230. Kot meja se navaja v mirovni listini „Fluvius Reschwicz“.⁹⁾ Doslovno pravi to pismo, da gre meja med obojim posestvom „a bivio, ubi patibulum constiterat, usque in villam Lasis (t. j. od Lužarjev do Lašič), et adjecto jam bivio versus occidentem usque in Fluvium Reschwicz, et ex altera parte memorati bivii versus saltum, ubi quidam fons fluit“.¹⁰⁾

„Reschwicz“ je brez dvoma naša Rašica. Slovenci so morebiti zvali edini v tem kraju nahajajoči se večji potok „Réčico“. Po raznih premenjavah, katere nam kažejo listine, je morebiti nastalo današnje nazivanje vode „Rášica“ iz Réčica. Leta 1260. je podelil oglejski očak Gregor Herbartu Turjaškemu nekaj gozdov po bloškem svetu. Navajata se v listini kot meja označenega sveta vódi Eys (Iška) in Reschicz (Rášica).¹¹⁾ Mnogo vasij so Slovenci imenovali po vodah, ob katerih so jih postavili.

Zapisalo se je ime „Rášica“ v raznih dobah različno: leta 1230. Reschwicz,¹²⁾ leta 1260. Reschicz,¹³⁾ leta 1341. Raschnitz,¹⁴⁾ leta 1360.

⁵⁾ Radics, Herbart VIII.—6. — Dimitz, G. Kr. I.—161. — Valvasor XI.—24, navaja letnico 1190, ravnótako Klun Archiv I.—6—7.

⁶⁾ Klun Archiv I.—7.

⁷⁾ B. Hacquet pravi v svoji „Oryctographia Carniolica“ III. d., str. 165, da za ta močni potok ljudstvo nima drugega imena, kakor „Bach — Potok“. Zgubi se v Ponikvah pod zemljo; njegovo vodo rabijo in odnašajo Dobropolci iz podpeške jame, kamor teče od Ponikev v podzemeljskih rovih.

⁸⁾ Schumi U. u. R. B. II.—55.

⁹⁾ Schumi U. u. R. B. II.—55.

¹⁰⁾ To je izvor vode „Iške“ za Krvavo Pečjo.

¹¹⁾ Mittheil. 1865—3 ad I. in Mittheil. 1905—125 ad V.

¹²⁾ Schumi U. u. R. B. II.—55.

¹³⁾ Mittheil. 1865—3 in 1905—125.

¹⁴⁾ Radics, Herbart VIII.—20.

Raschitz,¹⁵⁾ leta 1383. Raschnitz,¹⁶⁾ leta 1437. Radschitz,¹⁷⁾ leta 1575. Rastzhiza.¹⁸⁾

Drugi razlagajo ime vode Rášice (pravilno bi bilo v tem slučaju Račice) odtod, ker je bilo nekdanj v njej veliko rakov. Pred l. 1880., ko še ni bilo račje kuge, so jih res mnogo odtod razpošiljali na vse strani. Zopet drugi hočejo ime vasi izvajati od besede „Rast“, in sicer od slovenske korenike „rast“ ali pa iz nemške „Rast“, kar je v nemščini pomenilo toliko, kakor latinska „Statio“.¹⁹⁾ Ker je v listini iz l. 1437. pisano „Radschitz“, se je nekomu zdelo, da je ime vasi dal kak zavirač ali cokljár, ki je nekdanj spremljal po strmi cesti voznike in zaviral kolesa (Radschütz).²⁰⁾ Istina je, da je šla nekdanj cesta skozi vas, da je bilo glavno postajališče voznikom pri Ivanetiču in da se je spuščala potem cesta po veliki strmini v dolino proti vodi Rášici. Navedene razlage tega imena so seveda samo ugibanja in je morda komaj ena izmed njih prava.

Iz listin, s katerimi je oglejski očak podaril te kraje stiškemu samostanu, Turjačanom in Ortenburžanom, je razvidno, da je bil svet v okolici Rášice obljuden v začetku 12. stoletja. Leta 1145. so začeli trebiti stiški menihi gozdove po velikolaškem svetu. Listina iz l. 1256. dne 11. septembra nam pove, da je izročil samostan na prizadevanje pičenskega škofa in kostanjeviškega opata Rudolfa (1250—1261) turjaškim bratom: Herbartu, Otonu in Mainhalmu toliko teh gozdov „in Lasitsch“, kolikor jih morejo na lastne stroške potrebiti, si je pridržal samostan pravico do tretjine novih lazov (Neubrüche).²¹⁾

Naklonjenost cerkvenih velikašev do turjaške hiše je napotila Turjačane, da so ustanovili župnijo škocijansko, pod katero je spadala do 1. januarja 1907 tudi vas Rášica s Podlogom. Z novim letom 1907. so izločili te dve vasi iz stare župnije škocijanske in ji priklopili velikolaški župniji.²²⁾ Iz onih časov so najbrže turjaška last vsi gozdovi okrog Rášice in pa oni krasni logi ob raškem potoku od Rášice do pod strmi grebén sv. Primoža. Seveda ti prostrani logi takrat niso kazali golega,

¹⁵⁾ Mittheil. 1906—37.

¹⁶⁾ Mittheil. 1906—121.

¹⁷⁾ Radics, Herbart VIII.—33.

¹⁸⁾ Carniolia 1840, III.—222 in Radics, Herbart III.—9, kjer se podpisuje Primož Trubar: Ta celi novi Testament skusi Primoscha Truberia, Crainza, Rastzhizheria 1582.

¹⁹⁾ Radics, Herbart VIII.—20, kjer se glasi: Jeder Mann soll den Ortenburgern dienen, wenn er über drei „Rast“ von Ortenburgischen Vesten ist.

²⁰⁾ Radics, Herbart VIII.—33.

²¹⁾ Schumi U. u. R. B. III.—181.

²²⁾ Catalogus Cleri 1892—192 pravi: Parochia St. Cantiani fundata est ab Herbarde de Auersperg, eidemque patronatus est confirmatus a Gregorio patr. Aquilej, anno 1260. Anno 1280. Balthasar ab Auersperg plebanus ibidem. Enako trdi Dimitz G. Kr. I.—172.

obritega lica, kakor danes, ampak so jih preraščali gozdovi. Da iztrebijo te, so Turjačani dovajali naselnike z namenom, da jim posekajo goščave in spremenene iste v plodne travnike in pašnike. Ena prvih naselbin v raški dolini je bila vas Rášica.

Koroški vojvodi so imeli na Rášici mitnico. To je zastavil vojvoda Henrik bratoma Volkerju in Herbardu Turjaškemu l. 1332.²³⁾ V istem času so zgradili grajski mlin,²⁴⁾ ki je stal tam, kjer se nahaja sedanji „Temkov“ mlin. Kmalo nato jim je prišel v last dvorec v Podlogu (Hof zu Pudlog), podloški mlin in pa dvorec, ki je stal na gričku onkraj tega mlina (der Hof gegen der mül über auf dem püchel²⁵⁾), čegar lastnik je bil Jančič (Jantschecz); podloški mlin pa je prodal turjaškim neki Filip Podlogar (Phylippe der Pudloger). Ta kupčija in izročitev je bila sklenjena 12. septembra leta 1341. (dez virden tages nach unser vrauen tag als si geworn wart).²⁶⁾

L. 1360. podeli vojvoda Rudolf IV. Volkerju in Hansu Turjaškemu kot fevd ves gozd med Cirknico in izvorom Rášice (Raschitz).²⁷⁾

Tekom 14. stoletja dobe Turjaški deloma po kupčiji, deloma po zamenj vso raško dolino. Isti čas so naseljevali po teh krajih svoje kolone. Imeli so turjaški ob vodi Rášici tudi svoje fužine in plavže (topilnice) za železno rudo, katere je imela okolica prav mnogo. Tačas je menda ta voda spremenila svoje ime in se zvala Fužinšica ter je gonila tedanje fužinske stroje.²⁸⁾ To ime je nosil gorenji tek Rášice, v prvi vrsti dotok izpod Lužarjev. Že Valvasor omenja, da so te fužine (Hammerwerke) že davno bile opuščene. Izdelki teh fužin so se izvažali na Reko in v Benetke. Turjaško železo je bilo na dobrem glasu „Ferrum bonum et bulletum de Orspergo“.²⁹⁾ Železna obrt v tem okraju je baje najbolj cvetela v 15. stoletju. Sledov o nji ne nahajamo danes nikjer več.

V 15. stoletju se začno napadi Turkov na Kranjsko. Kadar so drli krvoloki iz Bele Krajine preko Kočevja in Ribnice proti Ljubljani, se tudi Rášice niso ognili. Saj je tudi tiste čase todi držala pot, cesta, ki je vezala Hrvaško in Kranjsko Prikolpje, okraj kočevski z ljubljansko okolico. Ravnotako so drle vselej turške čete, kadar so prihajale iz

²³⁾ Mittheil. 1905—151 in 1907—222, kjer se navaja listina iz l. 1437., v kateri prosijo ljubljanski meščani, da bi bili prosti mitnine na Rášici, kakor bodo v povračilo za to oproščeni mitnine tudi Rašičanje v Ljubljani.

²⁴⁾ Mittheil. 1906—121. Isti čas so jim pripadle male kmetije in pa mlin pod Kukmako (Gukkenmak).

²⁵⁾ Še sedaj se da slediti ostanek tega dvorca na vrhu gradiškem nad Hrustovim v velikolaški župniji.

²⁶⁾ Mittheil. 1905—158, 159 ad 62.

²⁷⁾ Mittheil. 1906—37.

²⁸⁾ Valv. II.—216—234—239.

²⁹⁾ Dimitz G. Kr. I.—313. — Valvasor XI.—131 o Železnici, ki je bila tudi turjaška last. — Haquet, Oryctographia Carniolica III.—160—163.

Dolenjske od Krke sem proti Notranjski mimo Rášice proti Blokam po raški dolini. Vas je bila preneznatna, da bi jo tedanji kronisti omenjali; omenja se vendar vas Rášica dvakrat v zgodovini turških navalov v našo deželo.

Ko je Izak-paša l. 1471. zvedel, da se mudi cesar Friderik III. na državnem zboru v Regensburgu, je pridrl na binkoštno nedeljo (2. junija) preko Hrvaške do Vinice. Po kratkem odmoru je odjahal s 15.000 konjiki iz Bele Krajine, dirjal celo noč in se binkoštni ponedeljek ušotoril na logih pred vasjo Rášico.³⁰⁾ Od tu je razposlal roparske čete (Sackleuterokomavhe) proti Turjaku, Igu in Preserjem. Z glavno vojno je odrinil proti Ljubljani in dospel tja že na večer istega dne.³¹⁾ Res se na Rášici ni dolgo mudil, a, kakor nobeni vasi, tudi njej ni prizanesel. Pogorela je vas in menda obenem tudi cerkev na Rášici. V tej dobi je živel na Rášici oče Primoža Trubarja, ki je bil obenem cerkvenaš (Kirchenmeister) cerkve sv. Jerneja na Rášici. Po Turkih razdejano cerkev je spravil kmalu v dober stan. Povabil je nekega hrvaškega cerkvenega slikarja, da je cerkev poslikal na mokro. Primož Trubar, cerkvenašev sin, sam ne odobrava očetovega dela. Pravi v katekizmu „z dvema izlagama“ (1575 str. 267), da je le-ta „malar“ naredil svetnikom, zlasti tem jogrom (t. j. apostolom), velike brade in mustače prav po turško in hrvaško. Leta 1528.³²⁾ so prišli Turki zopet na Rášico in požgali cerkev. Soha sv. Jerneja ni hotela zgoreti, zato so ji Turki odbili roke in ji iztaknili oči. Komaj dovršena slikarija cerkve je odpadla in bila uničena. Slikar je zaslužil 20 ogrskih zlatnikov; Primož zelo žaluje, da se ni ta denar porabil za nakup volov, katere naj bi bili cerkvenaši izposodili ubožnim sosedom, da bi ž njimi orali in svoje otroke redili.³³⁾

Leta 1485. je bila zidana cerkev sv. Ahacija nad Malim Ločnikom v čast M. B. Ko je leta 1593. Andrej Turjaški slavno zmagal Turke pred Siskom na dan sv. Ahacija, je dobila ime tega svetnika. Cerkev je zidal Pankracij Turjaški in soproga Ana Frankopanka.³⁴⁾

Občutila pa Rášica in okolica Turkov ni le v 1471. in 1528. letu, v katerih se določno omenja požig cerkve sv. Jerneja. Leta 1469. so drli Turki mimo Rášice proti Ljubljani;³⁵⁾ obiskali so jo tudi l. 1476., ko so v urnem diru predirjali in pokončali vso Dolenjsko od Brežic do Blok in vso Notranjsko³⁶⁾ in vso Gorenjsko gori do koroške meje.

³⁰⁾ Letopis Matice Slov. 1871—40.

³¹⁾ Mittheil. 1862—96 in Valv. XV.—373.

³²⁾ Parapat, Matica Slov. 1871—117 in Dimitz G. Kr. II.—115.

³³⁾ Izvestja XII—49, Zvon 1883—479 in Letopis Matice Slov. 1891—137.

³⁴⁾ Herbart VIII.—35 ad 116. — Valv. II.—221.

³⁵⁾ Letopis Matice Slov. 1871—32 in 1874—81.

³⁶⁾ Letopis Matice Slov. 1871—59.

Istotako je Turek posetil Rášico leta 1491., 1522., (1528.), 1546. in poslednjikrat l. 1558.³⁷⁾

V tej burni dobi se je rodil na Rášici slovenski reformator Primož Trubar. Rojstno leto njegovo je 1508., dan pa domnevno 8. junija.³⁸⁾ Trubarjev oče je bil Miha Trubar. Ime Trubarjevo ne živi v nobeni rodovini več, le med ljudstvom živi še spomin, da je bil rojen na Rášici „Jurij Kobilá“, „Luter“ itd. Kot rojstno njegovo hišo smatrajo sedanjo sedmo številko, kjer gospodari rodovina „Virantova“, vulgo „Šimnova“. Po mnenju Levstikovem je pristno ime njegovo Trobar (trobentač) ali Trebar, kar se da sklepati, da se je ta rodovina od drugod priselila.³⁹⁾

Gotovosti o rojstnem domu ne bo zlahka določiti. Zdi se mi verjetno, da ni bil rojen v Virantovi (Šimnovi) hiši, prej bi trdil, da mu je stekla zibelka v grajskem mlinu pod Rášico. Razlogi, ki jih navajam za svojo trditev, so sledeči:

V „Katekizmu z dvema izlagama“ piše Trubar, da je bil njegov oče cerkvenaš cerkve sv. Jerneja na Rášici. V svojem registru na strani 525. piše, da je bil oče tesar in mlinar in „notarius publicus“, t. j. mitničar, ki je zabeleževal dohodke turjaške mitnice na Rášici. Vsi ti podatki kažejo, da oče ni stanoval v vasi, ampak prejkone v grajskem mlinu pod vasjo, kjer je stala tudi mitnica pri mostu, ki drži preko stare izsušene struge te vode. Trubarjev oče je bil oskrbnik mitnice in delovodja v ráškem mlinu, torej nekak uradnik ali oskrbnik za vse, kar so imeli Turjaški na Rášici in v nje okolici. Kakor je nedognan dan Trubarjevega rojstva, tako negotovo je ime njegovega očeta. Trubar sam imenuje očeta Mihaela v svojem „Registru“ stran 525: „Michel Trubar, Zimmerman, malnar.“ Škof Hren navaja krstno ime Hijeronim Jernej, kar piše tudi Dimitz v svoji zgodovini I.—198. Verjetnejše je poročilo Trubarjevo.⁴⁰⁾ Škof Tomaž Hren ima v svojih zapiskih o Trubarjevi družini to-le, za nas važno opazko: „Postea (Truberus) publice confessus est per conciones, patrem eius (Hieronimus Bartholomaeus, notarius publicus) a rebellibus rusticorum in tumultu suspensum ab arbore.“⁴¹⁾ Ta opazka nam pove, da je Primož javno na prižnici povedal ljudem, da so uporni kmetje njegovega očeta obesili na drevo. Katerega leta je izgubil svojega očeta? Bržkone ob času onega besnega divjanja kmetov zoper graščake v l. 1515.⁴²⁾ Njegov oče je kot oskrbnik graščinskih posestev znabiti miril uporne

³⁷⁾ Letopis Matice Slov. 1871—93—107—156.

³⁸⁾ Mittheil. 1861—63. — Elze, Die Superintendenten 1863—1.

³⁹⁾ Novice 1858—58.

⁴⁰⁾ Zvon Ljublj. 1905—208. — Izvestja Muz. Dr. XII.—49. — Letopis Matice Slov. 1891—137.

⁴¹⁾ Mittheil. 1865—2.

⁴²⁾ Dimitz G. Kr. II.—198 ad 4. in Parapat, Letopis Matice Slov. 1869—98.

kmete in zagovarjal Turjačane; kot privrženca in zagovornika turjaške rodovine so ga umorili.

Kdo se je zavzel za sedemletnega zapuščenega Primoža? Na Slevici pri Velikih Laščah je živel njegov stric Gregor, ta se je usmilil svojega nečaka in ga vzel k sebi. Pri njem je Primož živel, dokler ni odšel študirat na Reko. Na to mnenje me navajajo besede Trubarja samega, ki piše o početku božje poti na Slevici. V svoji postili l. 1562. str. 119 in v Katekizmu l. 1575. str. 202 piše: „Kako je nastala in se začele božja pot na Slevici (Sileunica)? Nastala je s pomočjo „Falsch zaichnov“. Pri tej cerkvi se je držala neka Hudakončevka (žena, iz vasi sv. gregorske občine po imenu „Hudi konec“), neka Katarina Šavleča in Trubarjev stric Gregor. Ti so govorili, da se jim je Marija prikazala in razodela, da želi, naj se sezida poleg sleviške cerkve samostan (molstir) za koludrice. Ker duhovniki teh govoric niso ustavili, ampak celo sami verovali v taka prikazovanja ter poslali na Slevico duhovnika, da je tam opravljal božjo službo, so začeli ljudje iz okolice donášati vsakovrstnih daril tem osebam, ki so te čudežne prikazni razglasile. Na vrvi so privezovali kosti, po noči so prišli psi, ki so se zaganjali vanje in cukali, da so začeli zvonovi zvoniti; ljudje so mislili, da zvone svetniki. Na Slevici je živel tudi Trubarjev svak, ki je v pretepu ubil duhovnika; Gregorja je ubilo drevo, Hudakončevka je umrla na božji poti v Cahe, cerkvenaše pa so vjeli Turki, ki so l. 1528. slevsko cerkev požgali.“⁴³⁾

V trinajstem letu je šel Primož na Reko v šole (1521), študiral je tudi v Solnogradu in na Dunaju, odkoder se je vrnil v Trst, kjer ga je škof Peter Bonomo posvetil v mašnika,⁴⁴⁾

Že v Solnogradu je poslušal Lutrove nauke, katere je trošil Pavel Speratus (1522). L. 1530. je dobil prvo službo v Celju pri sv. Maksimilijanu. Vrnivši se v Ljubljano je začel javno oznanjevati nekatere Lutrove zmote. Začeli so ga preganjati, dokler se ni umaknil l. 1548. v Gorenjo Nemčijo. Kdaj in kolikokrat se je vrnil Trubar v svoj rojstni kraj, ni nikjer zapisano. Znano je le to, da je bil l. 1567. v Ribnici, kjer se je posvetoval z vjetim turškim duhovnikom, kako bi se dala Lutrova biblija prevesti na turški jezik in jo med Turke izpečati. Na potu v Ribnico in nazaj je gotovo obiskal svoj rojstni kraj, pogledal še enkrat in tudi slednjikrat one kraje, kjer je preživel svojo mladost in se navzel jezika, ki ga je pristnega porabil v svojih knjigah.⁴⁵⁾ Nepričakovano je prišel Trubar na Kranjsko. Malo prej so bili odšli odposlanci deželnih

⁴³⁾ Zvon Ljublj. 1905—687 op. 2. — Valvazor XI.—432. — Letopis Matice Slov. 1891—138.

⁴⁴⁾ Dimitz, G. Kr. II.—199.

⁴⁵⁾ Elze, Die Superintendenten str. 26.

stanov k nadvojvodu Karlu s prošnjo, da smejo pozvati Primoža v domovino. Isti čas, ko so tekle prošnje pri nadvojvodu, je prišel nenadoma domov. Da ne bi letel nanje pri dvoru sum, da so ga svojevoljno poklicali domov, so mu namignili, naj odide. Hitro je sklical v hiši Sebastjana Krela, kjer se je držal, sinodo kranjskih predikantov, in koj nato je jahaje na oslu urno zapustil Ljubljano in svojo domovino, katere ni videl nikdar več.⁴⁶⁾

Trubar zavzema častno mesto v zgodovini slovenske književnosti. Ni on sicer prvi slovenski pisatelj,⁴⁷⁾ pisalo se je v slovenščini že pred njim. Glavna zasluga njegova je ta, da se je po njem in njegovem prizadevanju pričela tiskana slovenska literatura. Poslal je Slovencem prvo tiskano knjigo, ki je bila namenjena razširjanju Lutrovih zmot med Slovenci.

Preidimo letnico 1508., ki daje Rášici časten prostor v zgodovini slovenskega naroda, in načrtajmo še nekaj potez in njenih nadaljnjih dogodkov.

L. 1511. je obiskal ta okraj silovit potres, ki je zrušil poleg mnogo kranjskih gradov tudi turjaški grad. Zgodilo se je to dne 26. marca l. 1511. med 4. in 5. uro popoldne. Kako silovit je bil ta potres, nam priča dejstvo, da se je zrušilo v Ljubljani osem zvonikov in del mestnega ozidja. Po deželi se je podrlo več cerkva, padlo v razvaline mnogo gradov, med njimi tudi turjaški.⁴⁸⁾ O tej nesreči nam poroča plošča, vzdana v jugozahodno steno v gradu:

Anno Domini MLXVII
ist durch Cunrat von Auersperg
angefangen zu pauen. Nach-
mals durch Erdpüdem im Jahr 1511
zerschütt, aber durch mich
Trojan uon Auersperg Oberster
Comur in Krain und windi-
schen Mark in Grund abgeprochen
und von neuen angefangen zu pauen
im 1520 Jahr.⁴⁹⁾

Enako hud potres je bil obiskal ta kraj l. 1348., o katerem govori ribniški rokopis, da je trajal 40 dnij. Porušil je po Avstriji 26 mest obilno gradov ter vasi, na katere so se zrušile zraven stoječe gore.⁵⁰⁾

⁴⁶⁾ Elze, Die Superintendenten str. 27.

⁴⁷⁾ Letopis Matice Slov. 1879—10.

⁴⁸⁾ Izvestja Muz. Dr. V.—70.

⁴⁹⁾ Radics, Herbart VIII.—4.

⁵⁰⁾ III. Jahresbericht des Ver. des Kr. Land. Mus. 1862—97.

L. 1529. je obiskala ta kraj huda lakota. Bila je tako huda, da so ljudje dali travnik za hleb kruha. V spomin te nesreče uživajo še danes okoličani k veliki noči „alelujo“, neko prikuho, narejeno iz posušenih repnih olupkov, ki nam je še edina spominska priča na borno hrano ob priliki lakote v l. 1529.⁵¹⁾

Od l. 1564.—1598. se je širilo po teh krajih luteranstvo. Škocijanski župniki v tej dobi so bili po večini luterani.⁵²⁾ Take dušne pastirje so nastavljali Turjaški, patroni škocijanske fare. L. 1570. je odpadel tudi dobropoljski župnik Luka Vrbec. Novoverni verovestniki med domačimi niso naredili kaj škode, vsi so ostali zvesti sinovi stare vere, ki so jo podedovali od svojih vernih očetov.

V letih 1599., 1600. in 1601. je divjala v okolici kuga in veliko ljudij pomorila. O tej nadlogi nam sporoča pismo iz dne 17. oktobra 1601. V tem pismu piše beneficijat sv. Andreja v Dobropoljah, Andrej Zajec, prej duhovnik na Krki, da sta ga prezentovala brata Oton Henrik in Erazem pl. Werneck z Brega že 1. marca 1599 za kapelo sv. Andreja. Dve leti ni mogel iti po konfirmacijo k očaku v Videm, ker je hudo divjala kolera po okraju in je bil radi tega izhod prepovedan.⁵³⁾

Pri vhodu v cerkev pri velikih vratih je vzidan kropilnik z letnico 1688., zraven letnice ime „Juri Virant“. Na cerkvenih bangarjih se čita letnica 1765. Leta 1751. je bil zidan sedanji zvonik. Leta 1784., dne 11. junija, je veliko neurje uničilo Rašičanom vse poljske pridclke. Tedanji škocijanski župnik Andrej Vohinc (1767—1803)⁵⁴⁾ je izposloval pri vladi izdatne podpore poškodovancem, graščina jim je za par let odpustila vso desetino in tlako.⁵⁵⁾

Proti koncu francoske okupacije se je gibalo v raški okolici vse polno vojaštva. Francozi so zapuščali Dolenjsko, za njimi so se pomikale avstrijske čete. Dne 25. septembra 1813. so šatorili Francozi v Lašičah in pod sv. Rokom, pribežali so bili od Krke preko Dobropolja. Bila je ta dan ravno sobota; proti dvanajsti uri tega dne se je imel izvršiti nameravani napad na francosko armado, kateri je načeloval general Peyremont. Na dogovor se je bližal Lašičam od Ribnice grof Stahremberg, od Kompelj sem proti Retjam oba stotnika Benko in Sterkovič; pot je kazal njima znani dobropoljski učitelj Kavčnik.⁵⁶⁾ Od Ponikev za Malimi Laščami se je pomikala četa obersta Milutinoviča, od Rašice je udaril na Lašiče ritmojster grof Esterhazy. Boj se je vršil v dolini med sv. Rokom in Lašičami. Naši so vjeli 8 častnikov in 300 mož,

⁵¹⁾ Costa, Reiseerinnerungen aus Krain, 1848—127.

⁵²⁾ Izvestja Muz. Dr. XVIII.—10.

⁵³⁾ Izvestja Muz. Dr. II.—42.

⁵⁴⁾ Izvestja Muz. Dr. XVIII.—10.

⁵⁵⁾ Župnijski arhiv v Škocijanu.

⁵⁶⁾ Slov. Učitelj I.—175.

ostali so bežali mimo Vel. Slevice proti Lužarjem in od tam na Bloke. S to odločilno bitko so bili pregnani Francozi z Dolenjskega. Dne 29. septembra sta se vračala z Blok oba obersta grof Stahremberg in Milutinovič mimo Vel. Lašič in Rášice; hitela sta v Ljubljano, kamor sta bila pozvana na pomoč, da vržejo tujega gospoda tudi iz stolnega mesta.⁵⁷⁾

Leta 1836. je razsajala po tem okraju huda kolera, ki je pomorila veliko ljudij. O tej nadlogi poje Levstik:

„Osemnajststo smo pisali
Ino šestintrideset,
Ko smo prvič trepetali,
Takrat prvič je morila
Kolera med nami tod.“

To pesem je zložil pesnik-rojak v spomin kolere, ki je razsajala v tem kraju tudi l. 1855.⁵⁸⁾

L. 1842. se je gradila cesta od Turjaka mimo Rášice proti Vel. Lašičem.⁵⁹⁾ Dve leti prej, l. 1839. in 1840. je bil izpeljal cesto iz Ribnice do Lašič ribniški komisar in poznejši ljubljanski župan Mihael Ambrož († 25. apr. 1864.)⁶⁰⁾

L. 1848. so premestili c. kr. okr. sodnijo iz Turjaka v Lašiče, kjer se je ustanovil c. kr. velikolaški sodni okraj.⁶¹⁾

L. 1883. je pogorelo na Rášici šesterim posestnikom do malega vse.⁶²⁾ Enaka nesreča je obiskala vas l. 1889., 20. avgusta. Zažgal je s smodko dvanajstletni fantalin. V malo urah je zgorelo peterim posestnikom vse, kar so imeli, tudi nekaj živine. Zgorela je tudi cerkvena streha in streha na stolpu. Oba zvonova sta se stopila in med velikim jokom vaščanov padla na tla.¹³⁾ Kakor nam poročajo cerkveni računi škocijanske župnije, sta se razstopila ob tem požaru oba zvonova iz l. 1748. O nju usodi poroča napis na sedanjih novih dveh zvonovih: na velikem zvonu se čita: „20. avgusta 1889 prednika najina razstopil je silni požar“, kot dostavek tej vrstici se čita na malem: „Ognja časnega in večnega Bog vas obvar“. Izdelal ju je ljubljanski zvonar Samassa za znesek 2059 gld. in vzel v račun oba raztopljena stara zvonova za 1029 gld.

Na pročelju cerkve se čita letnica 1839. Takrat se je cerkev ne le popravila, ampak docela prenovila in stolp se je dvignil.

⁵⁷⁾ Mittheil. 1859—58—59.

⁵⁸⁾ Levstikovi Zbrani spisi I.—142—146.

⁵⁹⁾ Novice 1859—4.

⁶⁰⁾ Zvon Ljublj. 1891—14.

⁶¹⁾ Kočevsko okrajno glavarstvo —12—36.

⁶²⁾ Danica 1889—301.

⁶³⁾ Danica 1889—301 in Dol. Novice 1889—134.

Do l. 1893. je bila Rášica glavno postajališče za tovarne voznike iz Ljubljane v Lašiče, Ribnico in Kočevje. Dne 27. septembra tega leta se je otvorila kočevska železnica, ki je odvezla Rašičanom marsikateri vinar, ki so si ga prislužili s pripravo za vsakovrstne tovarne voznike. Ljudje so vkljub odtegnjenemu dobičku z železnico zadovoljni.⁶⁴⁾

Leta 1901. je pripadla Rášica pod županstvo turjaško. Prej je spadala pod občino Rob, ki se je to leto razdelila v občini Rob in Turjak.

Kot zaključek zgodovine vasi Rášice dodamo še leto 1907. S prvim januarjem tega leta se je ločila Rášica s Podlogom iz stare fare škocijanske in se priklopila velikolaški župniji. Že l. 1853. in potem 1856., ko so zidali v Lašičah sedanjo veličastno cerkev, so vložili možje iz Rášice in Podloga prošnjo na vlado in škofijski urad za prestop iz škocijanske v laško župnijo. Z vso vnemo, kakor velikolaški farani, so prispevali k zidavi tudi Rašičani in Podložani ter delali tlako pri zidanju cerkve kakor tudi pri gradbi obeh zvonikov l. 1877.⁶⁵⁾ Skoraj petdeset let so prosili in slednjič vendar dosegli, da ne spada staroslavna vas Rášica, več v škocijansko, ampak v velikolaško župnijo.

Literarni zapiski.

Objavlja dr. Ivan Prijatelj.

1. Iz zgodovine ljubljanske študijske knjižnice.

Z dvornim dekretom z dne 30. nov. 1829, štev. 6449, se je naročilo ljubljanskemu guberniju, naj razpiše po smrti bibliotekarja Kalistra mesto kustosa na licejki (plača 800 gld.). Na tozadevni razpis se je oglasilo iz cele monarhije 25 prosilcev:

1. Matija Čop (Zhóp), humanitetni profesor na ljubljanski gimnaziji in po Kalistrovi smrti suplent licejskega bibliotekarja.

2. Franc Metelko, kaplan, katehet rokodelskih učencev in profesor slovenskega jezika na liceju v Ljubljani.

3. Miha Kastelec (Kastellitz), skriptor na ljubljanski licejski knjižnici.

4. Nikolaj Bacher, polkovni kaplan pri polku cesarskih lovcev v Inomostu.

5. Janez Kopač (Kopatsch), IUDr., suplent rimskega, civilnega in avstrijskega cerkvenega prava na vseučilišču ter namestni profesor državoslovja na terezijanski viteški akademiji na Dunaju.

⁶⁴⁾ Hauffen »Sprachinsel Gottschee« VII.

⁶⁵⁾ Danica 1856—93 in 1877—388.

6. Karel vitez Leitner, arhivni praktikant Joannea v Gradcu.
7. Josip Noga, skriptor olomuške knjižnice.
8. Gottfried pl. Dreger, skriptor vseučiliške knjižnice dunajske.
9. Valentin Patzur, okrajni gozdar v novomeškem okrožju.
10. Janez Cigler (Ziegler), kurat v ljubljanski kaznilnici.
11. Janez Krivec (Krivitz), župnik v Sori na Gorenjskem.
12. Franc Köller, župnik in častni dekan v Rataju na Moravskem.
13. Nikolaj Algarotti, učitelj italijanskega jezika na liceju v Solnogradu.
14. Filip Ernst Dotter, skriptor in kustos olomuške knjižnice.
15. Josip Krammer, umirovljeni stotnik-avditor, magistratni svetnik v Senju.
16. Josip pl. Jarisburg, umirovljeni nadporočnik v Brnu.
17. Josip pl. Peretti, učitelj trgovskih in računskih znanostij na realni in nautični šoli v Trstu.
18. Josip Schulz, zasebni tajnik na Dunaju.
19. Josip Pauli, absolvirani jurist na Dunaju.
20. Josip Diesenbacher, jurist v Gradcu.
21. Leopold Rembold, umirovljeni profesor filozofije in zgodovine filozofije na Dunaju.
22. Friderik Grämer, absolv. jurist v Gradcu.
23. Gašpar pl. Schiwitzhofen, umirovljeni policijski nadkomisar v Gradcu.
24. Ignacij Böchsel, trgovski knjigovodja v Ljubljani.

Prošnje vseh teh kompetentov so se poslale ljubljanskemu licejskemu rektoratu, da se izrazi o prosivcih. Licejski rektor Andrej Albrecht je dne 10. maja 1829 sestavil razpredelnico, v kateri je označil zmožnosti posameznih kompetentov. V splošnih opombah je napisal:

Čop: „njegova izpričevala so vsa izvrstna. Je v pravem pomenu čisto literaren mož“. — Metelko: „je spisal kranjsko slovnico z naslovom „Das Lehrgebäude der slovenischen Sprache“, ima dobra izpričevala iz svojih prejšnjih služb in je od filozofskega ravnateljstva posebno priporočen. Supliral je izpraznjeno stolico italijanskega jezika.“ — Kastelec: „ima lepe literarne vednosti.“ — Od ostalih navedem še kvalifikacije nekaterih zanimivejših prosivcev: Kopač: „doktor pravoslovja, 36 let star, s Klanca pri dolenskem Šmariju, služi 6 let in se je potezal že za razna mesta iz pravne stroke, a zastonj.“ — Leitner: „je že večkrat prosil za gimnazijska mesta in je tudi nekaj pesmi zložil.“ — Köller: „zna med drugim tudi češko in moravsko; izpričevala pravijo, da je dober duhovnik, a neliteraren mož.“ — Jarisburg: „iz Ribnika na Hrvatskem je služil 11 let pri različnih polkih na morju in na suhem, zna med drugim tudi ilirsko in kranjsko in je spisal dve knjigi,

eno o trgovski vedi, drugo iz teoretično-praktičnega navadnega in dvojnega knjigovodstva.“ — Schulz: „iz Judenburga na Štajarskem je priložil v dokaz svoje spretnosti dve dobri pesmi.“ — Pauli: „iz Gorice, zna tudi kranjsko in je že prosil enkrat (1827) za mesto nemškega jezika v Veroni.“ — Rembold: „ni poslal nikakšnih podatkov.“ — Schivitzhofen: „ni poslal podrobnostij o svoji usposobljenosti.“ — Böchsel: „iz Trsta, zna bolj površno skoraj vse evropske jezike in obeta, da se bo prav dobro usposobil, ako dobi mesto.“

Licejski rektorat je predlagal v svojem odgovoru z dne 10. maja 1830 naslednje tri v terno: 1mo l. Čopa, 2do l. Metelka, 3^{tio} l. Kastelca.

Skoro istočasno je dobil gubernij z Dunaja od dvorne štud. komisije doposlano prošnjo umirovljenega humanitetnega učitelja Karla Friderika Furlanija pl. Felsenburga, v kateri prosi za to mesto. Glede na to, da so takratni predpisi, določali, naj se izkuša penzioniste spraviti zopet v kakšno službo, da se prihrani pokojnina, se je gubernij informiral najprej z vlogo z dne 5. junija 1830, št. 12.515 pri dvorni štud. komisiji, pozneje po naročilu iste pri moravsko-šlezijskem guberniju, da bi izvedel vzroke umirovljenja Furlanijevega. Brnski gubernij je sporočil, da je bil pl. Felsenburg vkljub svoji obširni znanstveni in zlasti filološki izobrazbi od poučevanja odstranjen, ker je neglede na ponovne opomine s svojimi učenci familijariziral in jim čital mesta iz prepovedanih knjig. Naposled je dobil gubernij istega Felsenburga prošnjo na cesarja z dne 27. oktobra 1830, št. 5580, v kateri prosi cesarja za to mesto. Na podlagi vsega tega gradiva je stavil gubernij svoje predloge:

Referent Kreuzberg misli glede na to, da obstajajo določni predpisi o nastavljanju vpokojencev v ta namen, da se ne obtežujejo finance, naj se ozira na pl. Felsenburga, ki se zdi zmožen za to mesto. Sicer ga njegov pregrešek s prepovedanimi knjigami res ne priporoča za to službo, kjer bo moral nadzorovati mladino pri njenem veselju do čitanja; vendar pa je upati, da ga je kazen izmodrila. Vrhutega pa ima poleg sebe še skriptorja, ki ga lahko kontrolira v tem oziru. Zato naj bi se poizkusilo vsaj z njegovim provizoričnim nameščenjem. Z ozirom na to, naj gubernij naravnost ne odsvetuje štud. komisiji, ako bi hotela ta pl. Felsenburga imenovati, uvažujoč dejstvo, da ga dvorna študijska komisija bolje pozna nego gubernij in da ima morebiti vsled prosivčeve prošnje na cesarja najvišji ukaz glede njega. Na isto stališče naj se postavi gubernij glede vpokojenega vseučiliškega profesorja Rembolda, o katerem se v Ljubljani niso dalje informirali, ker je na Dunaju itak dovolj znan. Med prosivci so še štirje penzionisti pod št. 6, 15, 16, 23, ki pa po mnenju licejskega rektorata nimajo potrebne kvalifikacije. Ako bi se dvorna štud. komisija ne odločila za prva dva vpokojenca,

predlaga gubernij isto terno, kakor licejski rektor. Izmed ostalih bi prišel morebiti v poštev samo še moravski dekan Köller, ki zna več jezikov in je deloval že veliko v zadovoljnost duhovske in posvetne gosposke.

Temu mnenju referentovemu se je v celem obsegu pridružil samo gub. svetnik Vesel, ostali svetniki le z izpremembami. Dr. Schneditz in Wagner sta bila v vsakem oziru zoper pl. Felsenburga, češ, da ga njegov prestop ne priporoča v nobeno knjižnico; saj imajo knjižnice tudi prepovedane knjige. Gub. svetnik grof Brandis izključuje Furlanija in Rembolda: „weil ihnen nie mit Beruhigung dieses Amt anvertraut werden könnte, dann aber auch wegen Mangels der kenntnis der krainerischen Sprache.“ On predlaga tudi drugačen terno, postavljaajo Metelka zaradi daljšega sužbovanja in drugih njegovih zaslug na prvo mesto, Čopa na drugo, na tretje Kastelca.

Na podlagi teh gubernskih podatkov je stavila dvorna štud. komisija svoj predlog cesarju.

Bila je mnenja, da mora imeti ljubljanski bibliotekar poleg splošnih lastnosti zmožnega predstojnika knjižnice: službene vneme, temeljitih in obširnih bibliografskih in filoloških znanj in posebnih jezikovnih zmožnostij „dortlands auch die Kenntnis der krainerischen Sprache, als ein unumgänglich nothwendiges Erfordernis, da diese Bibliothek viele Werke in dieser vaterländischen Sprache besitzt“. Iz tega vzroka misli dvorna štud. komisija, da Furlani in Rembold nikakor ne moreta priti v poštev. Med ostalimi prosivci jih je res mnogo, ki imajo lepe zmožnosti in veliko znanje. Vse pa prekašata v visoki meri Čop in Metelko. „Mora se v resnici obžalovati, da nista dve službi prosti, tako izvstna sta v vsakem pogledu ta dva kompetenta“.

Matija Čop, humanitetni učitelj v Ljubljani, 31 let star, neoženjen, iz Žirovnice na Gorenjskem, katoličan, je izvršil gimnazijo z odliko, filozofske nauke po večini tudi z odliko, potem tri leta bogoslovja z dobrim uspehom, na kar je dobil takoj mesto humanitetnega učitelja na Reki, odkoder je bil v isti lastnosti prestavljen v Lvov. Tam je supliral na vseučilišču latinsko in grško filologijo s posebnim priznanjem, ki ga vživa tudi sedaj kot humanitetni učitelj v Ljubljani. Delal je že poprej enkrat kot neplačan skriptor na ljubljanski knjižnici in je sedaj po Kalistrovi smrti bibliotekarjev namestnik. On pozna dobro bibliografijo, govori kranjsko, razume vsa slovanska narečja, latinsko, italijansko, francosko, angleško, staro- in novogrško, špansko, hebrejsko, razume tudi portugalsko in provansalsko, je zelo porabna moč, moralen in služi vsega skupaj 11 let. Vrhutega je videl in rabil knjižnice na Dunaju, v Benetkah, Milanu, Padovi in Lvovu. Hvalijo tudi njegov spomin in njegovo zgodovinsko znanje.

Franc Metelko, 39 let star, sedaj kaplan, je iz škocijanske fare na Dolenjskem doma. Svoje študije z bogoslovjem vred je dovršil z dobrim uspehom, ima obširno bibliografsko znanje in je od leta 1817. profesor slovenskega jezika v Ljubljani. Razume tudi ostala slovanska narečja, dalje latinsko, hebrejsko, grško, italijansko in francosko. Izdal je slovnico slovenskega jezika, s katero je jako pripomogel, da so se njega nestalnosti v pravilih odpravile. Vrh tega ima lepo zbirko za izdanje slovenskega slovarja, za kar bi potreboval prostega časa. Tudi prelaga okrožnice v slovenščino in je v semenišču marsikatero delo storil zastonj. O njegovih zmožnostih se govori, da so dobre, hvali se njegova porabnost in vzgledna nravnost. Služi 14 let.

Po tej kvalifikaciji se lahko s polnim mirom izreče uverjenje, da sta ta dva individua v posebni meri zmožna za mesto bibliotekarja in prekašata vse ostale soprošivce. Težje pa je presoditi, kateri izmed njiju zasluži prednost.

Metelko ima pred Čopom vsekakor tri službena leta več, je klasik kranjskega jezika, v katerem jeziku bi še mnogo storil, ako bi prišel v drugi položaj. Zlasti pa bi kranjski jezik odičil s slovarjem, katerega še ni. — Nasprotno pa ima Čop pred Metelkom znanje angleščine, ki je v poslednjem času bibliotekarju neobhodno potrebna; vrh tega zna Čop še novogrško, poljsko, špansko, portugalsko in provansalsko. Dalje se iz okoliščine, da ima že sedaj 800 gld. plače, razvidi, da se poteza za to službo bolj iz ljubezni in posebnega nagnjenja, kar vzbuja nado, da se bo posvetil celega svoji službi in ne bo delil svojega časa med knjižnico in drugimi opravili, pa naj bi bili še tako zaželeni. To bi bilo v Ljubljani tolikanj potrebnejše, ker ondotna knjižnica še daleko ni urejena. — Tudi pozna Čop vse stroke knjižničnega poslovanja, ker je bil že v letih 1815. in 1816. neplačan knjižnični pomočnik, kakor je sedaj jako hvaljen knjižničarjev namestnik. On bi torej nastopil službo čisto orientiran, ker bi jo samo nadaljeval. Prav bi mu prišlo tudi to, da je videl največje knjižnice monarhije. Pripomniti se mora tudi, da začenja Čop včasih čutiti bolečine v prsih, kar je pri okoliščini, da je skoro po svojem 20. letu nastopil službo in se na gimnaziji poučuje 2 uri zaporedoma, čisto umljivo.

Z ozirom na vse to, predlaga dvorna štud. komisija na prvem mestu Čopa, na drugem Metelka, na tretjem Kastelca. Kvalifikacija poslednjega se glasi:

„Miha Kastelic, neoženjen, 32 let star, iz Stičine na Dolenjskem doma, katoličan, je dovršil filozofske in juridične študije po večini z odliko, praktical 2 meseca pri komorni prokuraturi, potem nad 1 leto pri upravi cesarskih posestev (Domänenverwaltung) in je sedaj že 4 leta skriptor na ljubljanski knjižnici. Govori nemško, kranjsko in slovanska

narečja, latinsko, francosko italijansko in grško, ima lepe literarne vednosti, jako dobre talente, je poraben in nraven. Šteje sicer šele 5½ službenega leta, a zasluži prednost pred knjižničnima uradnikoma in prosivcema Josipom Nogo (šte. 7) in Philippom Dotterjem (šte. 14), čeprav imata poslednja dva več službenih let, zakaj on je dovršil višje študije in je tudi kranjskega deželne jezika zmožen.“

Cesar je nato imenoval za bibliotekarja ljubljanske licejke Matija Čopa.

2. Čopove glose k Prešernovi »Novi pisariji«.

Dne 27. junija 1831 je poslal Čop Šafařiku rokopis slovenske bibliografije in 21 slovenskih, oziroma slovenščine se tičočih knjig. Med temi knjigami so bile tudi 1. in 2. bukvice „Krajske Zheblice“, kot najdragocenejši dar iz slovenskega slovstva. Videti je, da mu je bilo na tem ležeče, da bi Šafařik Čebelične pesmi tudi razumel; zato mu je nekatere deloma raztolmačil s tem, da je zapisal nad posamezne besede in rečenice njih nemški prevod. O tem mu je potem omenil v pismu z besedami: „In der Zheblica habe ich ein Paar Gedichte, nahmentlich die Satyre „Krajska Pisarija“ (die krainische Schriftstellerey) im 2ten Bändchen ein wenig glossiert, damit Sie sie leichter verstehen“. (Zbornik, I. str. 107.)

Ko sem se leta 1904. mudil v Pragi, sem stopil v „Muzej kraljestva češkega“, kjer se hrani Šafařikova knjižnica, in pokojni Jan Lego je bil tako prijazen, da mi je prinesel iz nje „Krajsko Zheblico“. Čopove glose „Nove pisarije“ so pisane s svinčnikom. Izpisal sem jih in jih tu priobčujem, ker mislim, da bi utegnile dobro služiti kritiku Prešernovega teksta.

Pisari = scribelt; flufmar = ineptus; le flepari = sich patzig macht; ufhezh = gratum; Ak ratati = sie fieri; saltopi = verstehe; moshgane = cerebrum; veljati = gelten; trop = Schar; fhtevelo = Zahl; debelo po gorjansko jo sarobi = derb wie Bergbauern plumpe heraus (drücke dich aus); rotarŕko, synonym. = gorjansko; poroma = wird pilgern; rozhno = flugs; lofede = Nachbarn; zheda = Herde; po ftari fhegi (Sitte) fhe drekaŕo = Mit en drèk statt nizh antworten i. e. grob; nemflkvavzov = germanizantium; roti = bewohnte od. bebaute Berggegenden; mika = gelüstet mich; pisfeta = Hühnchen; planjava = Flachland; vesanje = syntaxis; deni = adde; pertikline = Anhängsel; svári = schweise zus.; permaruhu = per moji dufhi = bei meiner Seele; nevmerjozhe = unsterblich (ludftvo je popravil Čop v ljudftvo); razsodeni = offenbare; faj = saltem; le bo fmélo = licebit; po nobeni zeni = auf keine Weise; ognufi = verunreinige; (Turzhuje vemo Šerbiz popr. v Turzhuje, vemo, Šerbiz); lulka = Unkraut; fpa-

kedrane = corrupt; Pefhizhiza = Fäustvoll; zhmu = wozu; mutafti = stumme; sijali = Maulaffen; manka = fehlt; smel = Gemisch; oftanek = Uiberbleibsel; novinka = neologium; gorjazharji = Gauner; tdej sa filo = also zur Noth; krevljasto berilo = krummen Hacken ähnliche Schrift, i. e. Metelko'sche, die krevliza genannt wird nach dem ... (ostalo je knjigovez odrezal); prizha = zeugt; slodi = Teufel; dopade = gefällt; buzha = Schädel; delapuft = Feuerabend; gerdobe = Unholde; poroka = Trauung; sdravljize = Trinklieder; krompir = Erdäpfel. Pripomnim še, da je v Šafařikovem izvodu pesem „Cesar in opat“ natisnjena — v metelčici.

3. Prešernove »Poezije« v cenzuri.

Leta 1846. je vložil Prešeren dvojni rokopis svojih izbranih pesmi pri ljubljanskem guberniju v cenzuro z naslednjo vlogo:

Hochlöbliches k. k. Gubernium!

./ Ich lege die Sammlung meiner ./ Gedichte sub in duplo mit der gehorsamsten Bitte vor:

Das löbliche k. k. Gubernium geruhe mir die Drucklegung derselben zu bewilligen.

Laibach am 14. Mai 1846.

Dr. Franz Xav. Prešhörn m. p.

O Prešernovi vlogi se je posvetoval gubernski svet in sklenil predložiti rokopis dunajski cenzuri, kakor spričuje naslednja vloga:

„K. k. illyrisches Gubernium in Laibach.

Censur.

Referent Herr Gub. Rath Ladinig zur Sitzung am 22. May 1846.

Nro $\frac{12050}{2432}$ praes. May 1846.

Bur. 2.

Doktor Franz Prešhörn de dato 14/5 1846 bittet um Bewilligung zur Drucklegung seiner Gedichte.

Hohe k. k. Polizei- und Censur-Hofstelle!

Gesehen und wird der hohen k. k. Polizei- und Censur-Hofstelle zur Censurveranlassung ehrfurchtsvoll unterlegt.

Laibach am 28. Mai 1846.

Ladinig m. p.“

Z Dunaja so vrnilo cenzurirani Prešernov rokopis z naslednjim pismom, ki ga je pisal grof Sedlnitzky ljubljanskemu guvernerju baronu Weingartnu:

„Hochwohlgeborner Freiherr!

Das Manuskript „Poezije Doctorja Fr. Prešerna“ ist mir von dem k. k. illyrischen Landesgubernium unterm 28. Mai l. J. Z. 12050 zur Censurenentscheidung vorgelegt worden. Nachdem sich der hierortige Censor für die Zulässigkeit desselben ausgesprochen hat, jedoch unter der Bedingung, dass die bezeichnete Strophe pag. 25. und 26., da sie als panslavistisch missverstanden werden könnte, und das Epigramm pag. 120, in welchem ein noch lebender Schriftsteller ein Iskariot genannt wird, hinweggelassen werden.

Ich ersuche daher Ew. Excellenz unter Rücksendung des Manuskriptes und der Berichtsbeilage Ersteres nach diesen Andeutungen gefälligst erledigen und dem Verfasser zustellen lassen zu wollen, und geharre mit ausgezeichnete Hochachtung

Euerer Excellenz gehorsamster Diener

Sedlnitzky m. p.

Wien, den 7. July 1846.

An Se. des k. k. Herrn Gouverneurs von Illyrien Freiherrn von Weingarten Excellenz in Laibach.“

Ta odlok policijskega predsednika se je vzel pri gubernski seji na znanje in zadeva se je rešila z naslednjim gubernskim poročilom:

K. k. illyrisches Gubernium in Laibach.

Censur.

Referent Herr Gub. Rath Ladinig zur Sitzung am 17. July 1846,
Nro $\frac{17687}{3405}$ praes. 11. July 1846.

Bur. 2.

Wiener Polizei- und Censurhofstelle de dato 7/7 1846 zur Gubernial-Zahl 12050 bewilligt die Drucklegung des Manuscriptes „Poezije Doctorja Fr. Prešerna“ unter einigen Bedingungen.

An das k. k. Bücher-Revisionsamt zu Laibach.

In Folge des Präsidial Erlasses der h. k. k. Polizei- und Censur-Hofstelle vom 7. d. M. wurde das hier mitfolgende Manuskript: „Poezije Doctorja Fr. Prešerna“ mit Weglassung der unzulässigen Stellen mit der Druckbewilligung versehen worden, welches dem nach dem k. k. Bücher-Revisionsamte mit der Weisung zuge-

stellt wird, das Original dem genannten Verfasser zuzufertigen, das Duplikat aber bei dem Bücher-Revisionsamte aufzubewahren.

Laibach am 13. July 1846.

Ladinig m. p."

Oba Prešernova rokopisa, ki se tu govori o njih, sta nam ohranjena. Eden (po katerem so se pesmi tiskale) je last Blaznikove tiskarne, drugi, ki se morebiti ne povsem točno imenuje „cenzurni“ (ker cenzuri predložena sta bila oba!), pa se nahaja v muzeju v Ljubljani. Očividno je, da je to oni „duplikat“, ki naj bi se bil po gubernskem naročilu „v knjižnorevizijemskem uradu hranil“. Kdaj se je ta urad razpustil in kako so nekatere stvari iz njegovega arhiva prišle v deželni muzej kranjski, mi ni znano (prim. Zbornik IX. str. 9).

Najbolj zanimiva v teh listinah pa je cenzura Prešernovih pesmi. Kar se je doslej deloma domnevalo, se s temi akti dokumentarično razjasni: pri „Zdravici“ je imela roko dunajska cenzura. Ni pa je zasegla cele, ampak samo kitico:

„Edinost, sreča, sprava
K nam naj nazaj se vrnejo!
Otrok kar ima Slava,
Vsi naj si v roke sežejo,
da oblast
in z njo čast
obilnost bodo naša last.“

V tej kitici je torej tičalo panslavistično zelo! In kdo je bil cenzor, ki ga je srečno izdrl, preden je še moglo koga pičiti? Jaz mislim, da se ne motim, ako pravim, da ni bil to nihče drugi, kakor naš slavni rojak — dr. Fr. Miklosich! V slučaju, da bi se našlo cenzorjevo lastnoročno poročilo Sedlnitzkemu, bi bil vsak dvom o osebi Prešernovega cenzorja iz l. 1846. izključen. A tega poročila ni več najti v aktih. Pač pa sem našel v arhivu notranjega ministrstva tako poročilo o „Novicah“ iz l. 1843. In podpisan je pod njim „Dr. F. Mikloschich“. Leta 1843. je glavni cenzor za slovanske jezike (Kopitar) sicer še živel, a se je mudil v Rimu, in Miklosich je bil „auf Empfehlung Kopitars von der Censurhofstelle zum interimistischen Censor für die slavischen Sprachen ernannt“, kakor piše M. Murko.¹⁾ Dne 27. avg. 1844 pa je postal (po smrti Kopitarjevi) Miklosich „pomožni cenzor za slovanske knjige in valaške spise“. Bil je najbrž tudi še l. 1846. samo pomožni cenzor, a vendar je zelo verjetno, da so bile Prešernove pesmi izročene njemu v presojo, saj je imel l. 1843., ko je opravljal svojo službo samo začasno, cenzuro „Novic“. — Dalje je bil konfisciran Prešernov epigram na Murka, „izdajavca Volkmerovih fabul in pesem“, torej ožjega rojaka

¹⁾ Miklosichs Jugend- und Lehrjahre. Von Dr. Matthias Murko, str. 70.

Miklosichevega, okoliščina, ki tudi govori za to, da je bil Prešernov cenzor baš Miklosich.

Od dunajske cenzure je bila torej iz „Zdravice“ pravzaprav črtana samo ena kitica. Prešeren bi bil torej smel na ta način okrnjeno pesem izdati. Da tega ni storil, ampak jo popolnoma izpustil, je imel gotovo svoje tehtne vzroke. Po mojem mnenju se mu je zdela ta kitica tako važna, da brez nje ni hotel obelodaniti pesmi. In v resnici zavzema ta kitica važno, že v osnovni pesmi določno začrtano mesto. Tvorí namreč drugi del markantne stopnjave: Slovenci, Slovani, človeštvo. Vrhutega je pesem ena izmed Prešernovih zadnjih, tehnično najgloblje zamišljenih pesmi. Zato je umevno, da pesnik ni hotel iz njenega krasnega niza izpustiti nobenega člena in jo je rajši izpustil celo, čakajoč da pride za njeno objavo čas, ki ga je pesem napovedovala.

Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dobi.

Arhivalni doneski. Objavil Dr. Josip Gruden.

Luteranstvo se je pri nas izprva pojavilo kot reakcija proti „praznoverju“ preprostega ljudstva. Znan je prvi nastop Trubarjev v Radečah (l. 1530.), kjer je ljudstvo po kugi prejšnjega leta sv. Roku in sv. Boštjanu, varuhoma zoper to strašno morilko, hotelo zidati cerkev. Značilno je za kranjskega reformatorja, da Trubar za to podjetje objektivnega razloga (pomoč zoper kugo) niti ne navaja, temuč je predstavlja kot sad izmišljotin nesramne ženske. Slično sodbo izraža o drugih romarskih cerkvah.¹⁾ To izpričuje, da se je že tedaj precej ločil od katoliškega prepričanja. Pojem praznoverja je bil našim reformatorjem zelo obsežen. „Praznoverju“ so prištevali češčenje svetnikov, Matere Božje, božja pota, blagoslovila,

¹⁾ Katehismus s dueima islagama, 242. Za cerkev sv. Boštjana v Loki pri Radečah se je med katoličani in protestanti vnel hud boj. Vzlic nasprotovanju Primoža Trubarja je bila cerkev vendar le sezidana, a protestanti so jo zažgali in razdrli. Razburjeno in užaljeno ljudstvo je na to prosilo akvilejskega patriarha, da jo sme iznova postaviti na varnejšem kraju, v bližini šentjurijskega samostana. To epizodo osvetljuje sledeči regest: „Datum Utini 17. aprilis 1576. Habitantibus villae Loch prope Radazoy in regione Styriae“. — Gen. vikar Jakob Maracco naznanja, da je izvedel po Dominiku Serpentinu, župniku sv. Helene, o napadu na cerkev sv. Fabijana in Sebastijana, katero so pred nekaterimi leti hudobni ljudje (de fide nostra orthodoxa pessime sentientes), zažgali in razdrali v veliko žalost vernikov (et magnam animarum perturbationem). Dovoljuje jim, da jo smejo zopet sezidati („In territorio monasterii de Gira“) in novi cerkvi podeljuje odpustke.

pozneje tudi zakramente, sv. mašo in obrede.²⁾ Odpravili so ves zunanji kult in končno ni preostalo drugega, kot pevanje psalmov ter čitanje in razlaga sv. pisma.

Nikakor pa nočemo tajiti, da je bilo v 16. stoletju mnogo praznoverja, ne le med preprostim ljudstvom, temuč tudi med omikanimi sloji. A pojavlja se istotako pri protestantih, kakor pri katoličanih. Med zaplenjenimi spisi Suzane Oberburger, znane mekinske opatinje, je cel zveženj listov, popisanih s praznovornimi reki, znamenji in krogi. Iz vizitacijskega zapisnika Pavla Bizancija posnemamo, da je pri mnogih župnikih, ki so bili sumljivi herezije, poleg Lutrovih, Melanhtonovih in Trubarjevih spisov našel tudi knjige kabalističke in čarovniške vsebine.³⁾ In v tožbi proti Luki Knafeljnu, ki je bil zaradi razuzdanega življenja in lutrovskega mišljenja l. 1618. odstavljen od ribniške župnije, beremo med drugimi očitki, da je ljudem pisal zagovore zoper črve, gliste otrok, mrzlico, garje na živini i. t. d.⁴⁾ Nevednost duhovstva je mnogokrat take pojave pospeševala, toda višja cerkvena oblast je proti njim odločno postopala. Zanimivo je v tem oziru poročilo že imenovanega vizitatorja Pavla Bizancija o praznovornih razvadah med ljudstvom na Goriškem iz leta 1583.⁵⁾

Bizancij omenja najprej nekatere praznoverne razvade, ki so se vrinile pri podeljevanju sv. poslednjega olja in sv. obhajila, in nadaljuje:

„Poročati moram tudi Vaši prevzv. (patr. akv. Op. pis.) o takozvanih „sobotarjih“. To so ljudje, izvoljeni od občine, ki pazijo na to, da se v soboto praznuje delapust od dvajsete ure naprej.⁶⁾ Kdor bi delal po tem času, njemu se naloži globa, katero pa takoj zapijejo v gostilni. Zato posebno tedaj, kadar je bilo mnogo ljudij kaznovanih, vsled pijančevanja nastanejo prepiri in druge nerednosti. Naj omenim še, da ponoči pred sv. Ivanom in o vseh svetih pred dnevom vernih duš, ne delajo drugega, kot da celo noč zvone, in sicer zato, „da bi zbudili mrtvece“ in se obvarovali neviht in drugih nesreč. Naj povem tudi vaši prevzvišenosti za kratek čas o nekaterih vražarskih ženskah, ki lečijo ljudi in živali od vsakega zla s tem, da rišejo gotove kroge, jih premerjajo s čarovniško mero in govore molitve, od katerih pošiljam prepis. In kakšno je tisto čudno zdravilo, ki ga uče te ženske? Če kako žival boli noga, ukažejo te ženske, naj jo peljejo na križpot in tam prično zagovor.

²⁾ Prim. Trubarjev nemški predgovor k prvemu delu glagolskega „Noviga Testamenta“. V Tübingi 1562.

³⁾ N. pr. „Geomantia“ Janeza Antisbergerja, dela spiritualistiškega pisatelja Sebastijana Franka in Henrika Kornelija Agrippa. (Izvestja Muz. Dr. XVII., str. 128.)

⁴⁾ Nadšk. arhiv v Vidmu. Chiese a parte imperii Vol. XIII. (Processi crim.)

⁵⁾ Registrum litterarum scriptarum a Reverendissimo Domino Paulo Bizantio. Pars secunda. fol. 15 seq. (Nadšk. knjižnica v Vidmu.)

⁶⁾ Po sedanji štetvi od osme ure zvečer.

Bolečo nogo obdajo s krogom, pod njo izkopljejo prst s travo vred, oboje polože na enega izmed križev rekoč: „Tako naj se posuši bolezen na nogi te živine, kakor se bode posušila prst in trava na tem križu položena.“ Če ta zagovor ne pomaga, peljejo živinče h kaki cerkvi, katero posebno časte, in, da bi odpravili bolezen, pustje, da hodi živinče tam okoli na veliko pohujšanje dobrih in pobožnih ljudij, ki vidijo te neumnosti. Ako bi vaša prevzvišenost videla veliko množico ljudij, ki se zbira okoli teh nesramnic, bi se čudila. Bog je hotel, da sem hitro odpravil te razvade, ki so se bile zelo razširile. Eni teh nesramnic, ki je zelo slovela v svojem poslu, sem ukazal, da mora za kaznen en mesec vse praznike stati pred cerkvijo z gorečo svečo v roki, in morala je tudi priseči, da ne bode več izvrševala tega posla in počenjala takih čudnih rečij“.

Pomenljivejše, kakor te praznoverne ljudske razvade, je bilo neko drugo versko-mistiško gibanje, ki se je med narodom razširilo v prav tistem času, ko je bil pri nas protestantizem na vrhuncu svoje moči. To je sekta „štiftarjev“ ali „zamaknjencev.“ Predno razpravljam o njenem značaju, naj podam najprej nekaj, doslej še neznanega gradiva o njej.

Prvi, ki omenja to čudno versko prikazen, je Primož Trubar. V predgovoru k prvemu delu glagolskega prevoda Novega Testamenta (v Tibingi 1562.) piše sledeče:

„Und solche grosse abgöttliche und unnütze Gebew (cerkve in kapele. Op. pis.), thun und vollbringen sie nur aus angeben, geheiss und bevelch der leichtfertigen, wahusinigen und ehrlosen Leutten, die jenen also fürgeben und sagen, die Jungfraw Maria oder sonst ein anderer Heilig oder Heiligen seind ihnen im Traum oder Schloff oder sonst in der Nacht erschienen. Ettlich fallen nider bei Tag vor den Leutten, als sie den hinfallenden Siechtum hetten und nach langem Zittern und Zappeln heben sie an zu sagen, die Jungfraw Maria oder sonst ein ander Heilig oder Heiligen, hab sie dermassen niedergeworfen, mit ihnen geredt und bevolhen, dass man jetzund an disem, jezund an jhenem Berg, Thal oder Wald ein Kirchen bawen und dahin mit Creuzen gehn, Opfern, Messlesen und Wallfahrten soll, und wo mans nich thun werde, aldan die ihnen erscheinete Maria Heilig oder Heiligen, wöllen alles Getreid im Feld und Weinberg mit dem Hagel oder Schawer erschlagen, und ein solchen grossen Sterben über die Menschen und Vieh schicken, dass der dritte Theil nicht soll bei dem Leben überbleiben.“

Iz Trubarjevega poročila lahko povzamemo značilna znamenja te verske zablude; zamaknjenost s krčevitim zvijanjem telesa, neka sla zidati cerkve in kapele, da se odvrne preteča poguba. Od tod ime

„štiftarjev.“⁷⁾ Vendar se zdi, da so bili ob Trubarjevem času (1562.) opisani prizori le posamezni pojavi. Mnogo obsežnejše je postalo to gibanje par desetletij pozneje (1583. in 1584.) Pričelo se je na Goriškem, od tod se je razširilo preko Notranjskega in Gorenjskega na Štajersko. O prvih početkih poročja akvilejski vizitator Pavel Bizancij v pismu na poreškega škofa z dne 10. oktobra 1584:⁸⁾

Preidem k čudnim rečem, ki se gode na Tolminskem in zdi se mi potrebno o njih podati obsežnejše poročilo, ker se razširjajo mnogo-vrstne govornice. Ko sem bil na vizitaciji v Kanalu blizu Rončinja, so mi rekli, da sta v Šmavru⁹⁾ dve „prerokinji“, ki sta videli v zraku neko svetlobo in slišali glas, ki je prihajal na njuna ušesa, češ, da je v bližini neka cerkev pod zemljo in da ne nehati pregovarjati ljudi, naj jo zopet sezidajo. Da se jima to posreči, se ni bilo treba dosti truditi, kajti zidovi neke cerkve so se po besedah imenovanih prerokinj res našli. Ko sem zvedel to novico, se napotim proti Št. Mavru in obiskavši cerkev sem ukazal, naj pripeljejo pred mene oni ženski in moža, enega izmed njih, ki je bil tudi „prorok“. Izpraševal sem jih posamič in sem našel, da si vsi trije nasprotujejo. Ena je rekla, da vidi svetlobo v zraku, druga, da se ji prikaže v cerkvi sv. Mavra, „prorok“ pa ni vedel, kaj bi rekel. Nato sem prav na tistem hotel preiskati tisti kraj, da se prepričam, kaj je na govornici. Videl sem zidovje, ki se je našlo pod zemljo, in ki ne more biti drugega, kot ostanki cerkve, kajti razločno se je opazila rakev in v njej kosti mrtvecev. Poleg tega zidovja sem videl leseno kapelo, katero je napravilo ljudstvo, ki zelo želi, da bi se tam zidala cerkev. Ker sem želel tudi jaz najti vzrok te prikazni sem se vrnil v Šmaver, kjer sem zaslišal deset najstarejših ljudi iz tega kraja in jih vprašal, če so slišali od svojih prednikov, da je bila kdaj cerkev na tem kraju. Odgovorili so mi, da so slišali od svojih pradedov in se ve za gotovo, da je bil tamkaj v starih časih gradič s cerkvico sv. Lucije, kjer je izvirala neka voda, ki je ozdravila bolne na očeh. In niso jenjali me pregovarjati, naj pustim, da se mašuje v novi leseni cerkvi. Zdi se mi, da hočejo to zaradi tega, da bi se tu napravila neka kramarska lopa za nabiranje denarjev in drugega blaga. Pravijo, da se je nabrala že precejšna svota, za katero bode treba poskrbeti, da ne izgine v zrak, kakor je izginila tista svetloba, ki je ni več videti. (!) — Pričela pa se je še druga prevara. Omenjeni „prerokinji“ sta namreč takrat, ko sta obiskovali ono cerkev.

7) Primerjaj: Nova štifta pri Gornjem Gradu, Nova Štifta pri Ribnici. Tudi pleterski samostan se imenuje „Unser Neustift.“ „Štifta“ je torej pomenjala novoustanovljeno cerkev, kapelo ali samostan.

8) Registrum. Pars secunda. Fol. 68, seq. (Nadšk. knjižnica v Vidmu).

9) Sedaj vikarjat blizu Solkana. Vizitacija je bila l. 1583.

pričeli zavijati oči, roke in delati druga čudna znamenja, kakor jih delajo božjastniki ali obsedenci, čeprav pravita, da ji božji duh tako zvija. In družba teh dveh prorokinj je že tako narastla, da je sedaj že več kakor dve sto oseb obojega spola, ki se zvijajo in delajo znamenja, nekateri bolj, nekateri manj, kakršen je demonski vpliv ali bolje rečeno goljufija, ki jih žene. Znabiti je to goljufija, ker sem že rekel, da znašajo k tej cerkvi denar, živali in blago vsake vrste. . . . Vse te stvari pridejo v roke nekega trgovca, domačina in skopuha, ki jih prodaja in ž njimi dela, kar se mu zdi. Na onem kraju se zdaj zbira ljudstvo iz vseh krajev, bližnjih in daljnih. Med obiskovalci je bil tudi neki oče iz Gorice, ki je šel s svojimi hčera in ženo, in neki drugi mož le s svojo ženo gledat te čudne reči. Še predno so se vrnili domov je ena izmed hčera vstopila v omenjeno družbo, pričela zvijati oči, roke, noge in ves život. Prestrašeni oče je vse poizkusil, da bi hči zopet streznil. Ko ni nič pomagalo, je spoznal, da se je hči le zato tako zvijala, ker je hotela imeti tudi ona svetega duha. Zgrabil je za leseno palico in z nekaterimi udarci je ozdravil hčer od tega nagnenja. (!) Ko je mož druge žene, ki je tudi bila vstopila v to družbo, videl vpliv palice, je tudi on poizkusil isto sredstvo in se mu je prav tako posrečilo, kakor očetu pri hčeri. — Pojavi so taki, da moram reči: duh božji, ki je duh krotkosti in ponižnosti, nima navade, koga tako mučiti in nadlegovati. Z druge strani pa ne vem, če ni to kak vračji vpliv, ker ne poznam tajne sodbe božje, zakaj bi prepustil demonski oblasti toliko število ljudij, da jih muči in trapi ob gotovih časih, kakor se zvijajo vsi, ki zapadejo tej nesreči. Dvomim pa, da bi bila to le goljufija ljudij z namenom, da si nabirajo denarje, ker ne vem, če je mogoče, da bi bila sporazumljena tolika množica otrok, mož in žena, ne da bi se goljufija v kaki točki razkrila. Pisal sem deželnemu glavarju v Gorico, mu sporočil vse posameznosti in razodel željo, naj stori konec tem prikaznim. Odgovoril mi je, da je spoznal za najboljšo sredstvo, vkleniti štiri može in štiri žene, voditelje te družbe, in jih vreči v ječo, da se z vso strogostjo proti njim postopa. Ako bode to sredstvo pomagalo, vsaj jaz sem prepričan o tem, se bode razkril vir teh pojavov. Ponudil sem se glavarju, da pridem sam v Gorico preiskovat. Zdaj pričakujem odgovora. Kar se mi bode reklo, vam sporočim. Med tem bodem pričakoval tudi vaših ukazov, katere hočem natančno izvršiti. In da povem vse: to ljudstvo me je opetovano z veliko vnemo prosilo, naj dovolim, da se v leseni cerkvi mašuje. Slišali so od onih „prorokinj“, da bi takoj ozdraveli vsi tisti može in žene, ki so zdaj tako mučeni, če bi se dalo to dovoljenje. Jaz jih nisem hotel uslišati, ker, če je vse to goljufija in bi se zgodilo, kar napovedujejo te ženske, bi jim še bolj verjeli in bi jih imeli za prave prorokinje, kakor so eno izmed njih imeli za prešestnico. Potem bi se le povečala pobož-

nost do te cerkve in hitro bi se ustanovila kramarska lopa za tiste namene, o katerih sem govoril. Če bi bil gotov, da to ni hudobija in iznajdba hudobnih ljudi, bi se ne pustil mnogo prositi in bi jim rad ustregel. Toda raje sem stvar zavlačeval, kakor jo še zdaj zavlačujem. Vaša prevzvišenost naj ukrene v svoji modrosti, kar se ji zdi pravo, moja dolžnost je, ubogati. . . .“

Trezno, deloma s humorjem pisano poročilo priča dovolj, kako previdno so postopali cerkveni oblastniki spričo teh dvomljivih pojavov.¹⁰⁾ — Sila vendar ni mogla zatreti nove sekte. Še isto leto (1584.) so se prikazali čudni zamaknjenci pri sv. Luciji poleg Tolmina. Prebačenski župnik Noctua (Sova?) piše o njih: „Ljudje obojega spola tekajo sem in tje, letajo po vaseh od cerkve do cerkve in se vedo, kakor obsedeni ali brezumni. Delali so se, kakor bi jih sv. Duh navdihnil, tresli se na vsem životu, delali se boječe in plašljive, tolkli so močno z rokami in valjali so se okoli cerkve nekateri po trebuhu, drugi po hrbtu. Ti skakači so bili vsi svetnega stanu, ter so z besedami in dejanjem napadali duhovnike. Proti njim so pričeli v Ljubljani kriminalno preiskavo. . . .“¹¹⁾ Tu že vidimo, da je vse to gibanje dobilo neko smer, ki je bila cerkvi in duhovstvu sovražna, a se je čudovito hitro razširjala. V Planini na Notranjskem je bila voditeljica neka Maruša Pogerliz.¹²⁾ Ta je imela že l. 1583. prikazni Matere Božje, ki je zahtevala, naj se na Planinski gori v njeno čast sezida cerkev. „Konec sveta je prišel in krivi preroki so vstali. Marija bode rešila svet pogube. Za pokoro pa se je treba mučiti. Vsak kdor pride na Planinsko goro se mora mučiti.“ L. 1584. je prevzela ta bolesta manjša mnogo ljudi okoli Cerknice, Ribnice, Vrhnike, Polhovega Gradca, Osilnice. Na Gorenjskem se pojavijo „mučeniki“ (die Marterer) v Beli Peči in na Koroški Beli (Jerom Stopistran). Na Štajerskem sezidajo svoje cerkve pri sv. Lenartu v Slov. Goricah, v Soboti in pri sv. Duhu v Ločah.¹³⁾ Reformacijske komisije so njih cerkve razdeale in njih shode razkropile. Na Kranjskem se pojavijo poslednjikrat l. 1602. v Moravčah.¹⁴⁾

Pojavi, ki jih posnemamo iz navedenih izvirnih poročil, nam živo pričajo o veliki krizi, ki je nastala za lutrovske propagande v ljudski duši.

V srednjem veku opazujemo slične prikazni za časa hudega spora med papeži in cesarji, ob katerem se je h krati bogomilsko-patarensko gibanje razširjalo po vsej srednji Evropi (1260). Takrat so nastopile

¹⁰⁾ Iz tega poročila pa je tudi razvideti, da je precej netočno, kar piše o početkih tega gibanja Schuster v svoji knjigi: Marlin Brenner, str. 616 sl.

¹¹⁾ Ljublj. Zvon 1882., str. 686.

¹²⁾ Glej Mittheil. 1863., str. 67 sl.

¹³⁾ O štajerskih skakačih obširno razpravlja Schuster (Martin Brenner, str. 617 sl.)

¹⁴⁾ Mittheil. des hist. Vereines 1863., str. 69.

procesije bičarjev, da s splošno strogo pokoro potolažijo božjo jezo.¹⁵⁾ Zopet se pojavijo l. 1349. ob veliki kugi, ki je pomorila skoraj dve tretjini prebivalstva v Evropi. — Ni se čuditi, ako slične pojave opazujemo po slovenskih deželah v 16. stoletju. Strašna kuga je skoraj vsako desetletje morila po naših krajih in onemoglemu ljudstvu je bila edina obramba proti njej zaupanje v božjo pomoč.¹⁶⁾ K tej nadlogi so prišli še napadi Turkov, nesrečne vojske proti njim, kmečki upori in druge nadloge. Lutrovska propaganda pa je zanesla versko anarhijo v deželo. Stoletne tradicije in navade so se teptale in rušile. Kar je bilo ljudstvu nedotakljivo in sveto, se je napadalo in grdilo. Duhovstvo, ki bi imelo ljudstvo voditi, mu dajati smer in pravic, pa je izgubilo veljavo in vpliv. Zato vidimo, da se zbegano ljudstvo samo dvigne v obrambo svojih svetinj, da nastane neko bolešno razpoloženje, v katerem se pa vendar jasno izraža težnja: ohraniti svoje stare verske tradicije. „Krivi proroki so vstali, konec sveta je prišel“, ta misel ima sugestivno moč na mase po Kranjskem in jih dvigne k obupni obrambi. Zato moramo naše „štiftarje“, „skakače“ in „zamaknjence“ sicer obsojati kot verske zablodnike, a h krati ta pojav vpoštevati kot reakcijo preprostega ljudstva proti razdirajočemu protestantizmu.

Želimlje.*)

(Črtica o krajnih imenih).

Spisal L. Pintar.

V svojih regestih za zgodovino 14. stoletja je objavil Schumi v „Archiv für Heimatkunde“ II, str. 245. pod št. 11 listino, izdano v Beljaku l. 1300 v torek po sv. Avguštinu (eritages nach st. Augusteinestach), s katero se potrjuje, da je prodal grof Walter Sterenberški svojemu stricu grofu Mainhartu Ortenburškemu svoje posestvo „unser manschaft die wir haben bei Zobelsperch an der March zwischen der Veiz dem wasser und Schelein und dem moese ze Yge disshalben des waldes.“ V registru oseb in krajev je potem določil (str. 333) „moze ze Yge“ pravilno za barje pri Igu, o vodi „Veiz“ je opomnil (str. 322) samo to, kar je posnel

¹⁵⁾ O njih uspehu poroča furlanski kronist Juliani: „Et sedatae sunt omnes discordiae praedicto anno. (De Rubels: Monumenta ecclesiae aquileienxis. Append. str. 21.) — O nastopu bičarjev l. 1349. glej Muchar: Geschichte des Herzogthums Steiermark VI., str. 318.

¹⁶⁾ Izvestja Muz. Dr. I., str. 50 sl. — Kuga je morila leta 1529. na Štajerskem, leta 1532. na Tolminskem in leta 1553.—1586. z malimi presledki po vseh slovenskih deželah.

*) Glej Sostro (Izvestja Muz. Dr. IX., 133.)

iz zgoraj navedenih besed, češ da je „bei Zobelsperch“, katera voda da pa je to in kateri Zobelsberg, ali današnji Čušperk pri Račni, o tem ni nič omenil, pač pa je poskusil razjasniti Schelein, in sicer na str. 355 z opombo „glej Žaljina“ in str. 369 „Žaljina in der Windischen Mark (Schelein)“. Po mojem mnenju je „Veiz das wasser“ pač Bičje potok, ki teče mimo Stranske Vasi, Male Mlačne, Dolenje Slivnice in Boštajna ter nekje v Mokrinah med Zagradcem in kopanjem ponikuje. Če ta domneva drži, potem pač ne more biti Schelein = Žaljna, kajti Ižansko barje, Bičje (potok) in pa Žaljna so pač v eni črti tako, da je Bičje (potok) sredi med Ižanskim barjem in Žaljno, da tedaj te tri meje ne objemajo enotnega ozemlja, ampak bi Bičje (potok) le kvečemu kolikor-toliko delilo pokrajino, ki se razteza od Pijave Gorice do Žaljne. Dalje je treba pomisliti, da listina pravi „Zobelsperch an der March“, Schumi pa je v svojo opombo postavil „Žaljina in der Windischen Mark“ — in da je „an der Mark“ = ob meji ali poleg pokrajine, „in der Mark“ pa = v ozemlju ali sredi teritorija; pa tudi to ni tako dognano, da prosti izraz „Mark“ pomeni ravno „Slovensko Krajino“ (windische Mark), mogoče je tudi razumeti besede v listini tako: „posestvo naše, ki je imamo pri Čušperku poleg ali zraven (vspored) ozemlja med Bičjem (potokom), Želinom in Ižanskim barjem [ležeče]“. Tako ozemlje med Ižanskim barjem in Želimljami na zapadni in Bičjem (potokom) na vzhodni strani se razprostirajoče bi obsegalo Šent Jurij in Ponovo Vas s sosednimi selišči. Sicer je precej obširno, pa vendar je s temi mejami označen vsaj trikoten ali trapezoiden okraj.

Toda to niso glavni pomisleki zoper razlago imena „Schelein“, češ da je = Žaljna (pri Višnji Gori). Še z drugimi dokazi bom poskusil dognati, da je pri tem izrazu razumeti Želimlje pod Turjakom. Najprej se v svrhu tega dokaza mislim sklicevati na listino, s katero je nadvojvoda Ernst leta 1421. v terek po Veliki gospojnici (am Erhtag nach unser Frauentag dschidung) razsodil prepirne tožbe, ki so jih imeli Ljubljanci in Ižanci z ene, pa Turjačana Jurij Herbart in Dipold z druge strani zaradi dobivanja drv in tesarskega lesa iz Mokriških gozdov pri Krimu. Ljubljanci in barjani iz Ižanske fare so imeli v teh gozdih pravico do lesa za svoje potrebe in so njihovi predniki uživali te drvosečne pravice že nad sto let, ko so jih jeli tedaj Turjaška gosposka v teh pravicah ovirati ter jih zato globiti in robiti (glej Klun Archiv I., str. 256, št. 28). Krajna imena, ki se v ti listini imenujejo, so: Mokhriz (Mokrice), Eiss (Iška), Auen (Dobravica), Kremeniz (Kremenica), Prun (Studenc), Lakhen (Iška Loka) in Schrelein. To so sama znana imena iz ižanske okolice; iz tega sklepam, da je ravno od tam tudi Schrelein. — Kaj je ta Schrelein? Jaz sumim, da je, dasiravno dvakrat dosledno z rom zabeležen, vendar le (morda Klunova?) pomota namesto „Schelein“ t. j. Želin

ali Želimlje. Jasnejši dokaz za tako kombinacijo nam pa nudi Valvasor II, 216: Sellain unentfernt von Auersperg; II, 219: des Seleiner Thal (Teriaska dolina) hat seine Gelegenheit zwischen dem hohen Gebirge von Aursperg hinab gegen Weiskirchen, t. j. Želinska ali Turjaška dolina ima svoj položaj med visokim gorovjem od Turjaka doli proti Beli Cerkvi. Zastran zadnjega imena primeri Valv. II, 216: Weiskirchen (Bella Zierku) steht zwischen Laybach und Auersperg. Bivši želimeljski župnik g. Finžgar mi je išočemu Belo Cerkev med Turjakom in Ljubljano uslužno sporočil, da je Bela Cerkev staro ime za šmarsko podružnico na Gumnišču, da starejši ljudje še dandanes poznajo to ime za belo cerkev na Klancu med Škofljico in Pijavo Gorico. Želinska dolina sega torej od Turjaka do pod Pijave Gorice, oziroma do Gumnišča (ki se pri Valvasorju II, 176, 180; XI, 181 imenuje Genische). Še eno mesto iz Valvasorja moram navesti za dokaz starejše oblike Želin, namreč (II, 236): „Der Seleiner Bach (Selinske potok) springt hervor unter Aursperg und kommt nach anderthalb Meilen in die Igg“, to se pravi. „Želinski potok ali Želinščica izvira pod Turjakom in pride po preteku poldruga milje v Iščico“. Prvotna oblika krajnega imena Želin = Selein je s tem mislim da dokazana. Primeri: Bohin Wochein, Trzin Tersain, Tuhin Tuchein i. t. d.

Seveda se nam, ko smo enkrat dognali prvotno obliko „Želin“, že tudi porodi želja znati, kaj da to ime pomeni, kaj je njega etymon. To pa ni tako lahko in priprosto, kajti če se začnemo ozirati po analogijah, takoj pogrešimo jasnih apelativnih samostalnikov na „-in“ z razumljivim lokalnim pomenom — in lastna imena, kakor n. pr. zgoraj navedena Bohin, Trzin, Tuhin, ali pa: Labin (Albona), Skradin (Scardona), Jakin (Ancona) nam pri iskanju slovotvornega pomena čisto nič ne pomorejo, ker sama še le potrebujejo razlage. Kakor je že človek rad hitromisel in nagloveden, bi utegnil kdo reči, da je Selein = Seelein (jezerce), češ da je ime še iz tistih dob, ko je bilo barje še pod vodo, torej jezero, a njega obmejne zanožine jezerca. Kdor bi tako naglo sodil, bi seveda ob enem tudi predpostavljaj, da so tedaj bivali v teh krajih Nemci, pa da so oni dajali krajem imena, kakor n. pr. je Hammerstiel. Taka nagla sodba bi pa bila javljne zanesljiva.

Drugi bi bil morda zopet pripravljen izvajati ime iz Selde = posestvo in stanovanje na deželi, češ da je Sedlein ali Sellein bilo majhno posestvo v dolini za letovišče turjaški gospodi. Tudi ta razlaga bo javljne kaj boljša. Odločno bi pa morali ugovarjati, če bi kdo poskusil izvajati ime Želin iz slovenskega apelativnika „selo“ (Wohnsitz, Weiler), kajti podaljšek samostalnikov srednjega spola s sufiksom „-in“ se z analogijami ne dá podpreti, ker takih zgledov sploh ni — in se podaljšek s sufiksom „-in“ dá dokazati le pri samostalnikih moškega spola, ki zaznamujejo osebe kot stanovnike, zlasti kot privesek sufiksa „-jan“

v staroslovenščini (n. pr. graždanin) in pa v nekterih osamljenih redkih slučajih n. pr. gospod gospodin, govorec govorčin, zvavec zvavčin i. t. d. Drugič je pa treba vedeti, da v živi slovenščini iz prostega s direktno nikdar ne more postati ž, ampak da je tak prehod le tedaj mogoč, ako bi dobili dotično besedo kot vzvratno izposojenko ali povrnjenko iz nemščine nazaj, kar je pa v našem slučaju pri krajevnem, med narodom zdržema živečem imenu popolnoma izključeno. Mehki nemški s (f), ki se izgovarja tam kot slovenski z, preide pri izposoditvi pač v slovenski ž (žida, žajfa, žavba, žiher, žugati, roža, uržah i. t. d.), slovenski s na začetku pa dá v nemščini „z“ (Sora Zaier, Selo Zell, Suha Zauchen i. t. d.) — „Selinje“ kot krajevno ime (Dom in Svet XVIII, 211) se v kaki povesti, kjer je itak vse (tedaj tudi krajevna imena) lahko bolj ali manj srečno ali nesrečno izmišljeno, za silo morda dá še prenesti, češ da je izbrano samo po nekakem prizvočju, toda kot resna oblika krajevnega imena je nemogoče, dokler nimamo „selina“ (!). Res da imamo kolektivne izraze: bršljinje, češminje, malinje, smrlinje i. t. d. in da taki rastlička in grmičja zaznamujejo kolektivniki mogó služiti tudi kot krajevna imena n. pr. Brinje (Seitenhof pri Grosupljem), toda predpogoj za te oblike je: bršlin, češmin, malin, brin, smrlin i. t. d.

Toda dovolj negativnega zavračevanja eventualnih razlag, poskusimo s pozitivno hipotezo, da bodo i drugi imeli kaj zavračati, samo da se bistri in jasni znanstveno pojmovanje in razlaganje krajnih imen.

Dasiravno za sufiks „-in“ ne vem iz obsega prostih apelativnih imen nobenih jasnih analogij z lokalnim pomenom, — vendar sodim, da je ime slovanskega izvora in da mu služi v podstavo staroslovenski izraz „žal“ t. j. prod, brebir, sip, gramoz, drstev, grušč (der Kies). Primeri Mikl. Etym. Wtb. 406, žali, glarea. — Da ima kraj svoje ime po gramozastem, prodovitem terénu cele tiste doline od Ščurkov do Kremenice, da je svet tam doli ob Želinskem potoku vsled večstoletnih naplavov gruščevit in pokrit s sipom, ki so ga nanegli razni potoki in hudourniki z obronkov in pobočij sosednega gorovja, si je lahko misliti. V takem pojmovanju krajnega imena nas pa tudi potrjujejo druga sorodna ali podobna imenovanja krajev. Brebir ali bribir pomeni (Plet. str. 54) toliko kot grušč (Schotter). Kraj tega imena dobiš v Dalmaciji (glej Vukov slovar str. 43) pa tudi v hrvaškem primorju za Novim gori v Vinodolu. Podobnega pomena je tudi drstev (Plet. str. 178). K temu apelativniku spada krajno ime Drska pri Irči Vasi v šmihelski občini pri Novem Mestu in verjetno, da tudi Drskovče pri Zagorju na Notranjskem (Primeri Časopis za zgod. in narodop. III, 49). Pri Črnučah, kjer ima sedanji občinski leksikon zabeležen Brod (Überfuhr), imel je še Freyerjev krajevni imenik (str. 11 in 89) obliko Pro d; sicer govori opomba v Valvasorju (II, 125)

in pa narodna pesem o Ravbarju („Ravbar kličejo brodnike, pod Črnučami voznike“) za obliko Brod. — Pa primerimo še naselniško ime Prodnik (pri Lučah), za tistega, ki se je naselil na Produ, ali kakor pravi neka listina iz l. 1424. „am Gries“ (glej Zahn, Ortsnamenbuch, 69). Na Gorenjskem pa imamo ob Savi Zásip (Anschütt); ta naš Zàsp so Nemci, misleč si, da je to iz predloga in lastnega imena kraja zvarjena oblika Z' Asp (= zu Asp) zopet po svoje razkrojili ter tako dobili namišljeno krajno ima Asp. Primeri: Zagorica pri Bledu (nem. Auritz, z' Augoritz?), Zahomce pri Straji Vesi v Beljaškem okraju (nem. Achomitz, z' Achomitz), morda je tudi Achalm pri Labudu nastalo iz Zaholm (Hinterberg?) češ da je = z' Acholm, Zagreb z' Agram[b] i. t. d. Če se po pravici primerja lat. glarea (žal, i, f. der Kies) se strsl. žrěny (жрънь) in stvn. quirn t. j. žrnev (glej Walde. Lat. etym. Wtb. 268), tedaj bi celo ne bilo neverjetno, da je morda le naposled ona v zgoraj navedeni listini iz 15. stoletja zabeležena oblika Schrelein ne pomota, ampak opravičena prednica poznejšega Schelein t. j. želín, nastalega z izgubo rhotacizma iz prejšnjega *žrěny, oziroma *žrěly (glareosus, kiesig).

Verjetneje ostane seveda, če pustimo ta Scherlein na strani ter si razlagamo poleg pridevnika tvorjenega s priponko ѣнь (inŭ) iz žalŭ (glarea) žalínŭ (жалѣнь, glareosus) tudi samostalnik s priponko „ina“ t. j. žalina (жалѣна, ager glareosus, area glareosa, Kiesfeld, Geröllboden), kakor imamo tudi poleg pridevnika črvojedŭn samostavnik črvojedina, domovŭn domovina, studenčŭn studenčina i. t. d. Pravilni tak pridevnik „žalŭn“ ima zabeležen Joakim Stulli v svojem Rjecssoxju II, 588: „xalan, ghiajoso, glareosus“. Dosedanje razlaganje izkazuje prvotno obliko Želin Žalin, ozir. Žalina) s pomenom: prod t. j. gruščevita in peščena ravnina. Kakor l in r včasih menjavata, tako tudi n in m — in tako dobimo poleg Želin tudi Želim. Primeri analogije: Mirna iz Nirŭna (Neyring), mrjasec in neresec (kor. ners M. E. W. 213) pa Krim, ki ga imenuje Valvasor II, 224 Khorim, a str. 239 Korin.

Od kod pa sedanje Želimlje. Pravijo, da ljudstvo govori na vprašanje od kod: iz Želimlja in iz Želimljega — in na vprašanje kje zopet: v Želimljem in v Želimljah. Že to nejasno in netočno menjavanje podvojnih oblik kaže, da je narod izgubil pravo pojmovanje tega krajnega imena.

Želimlje Želimlja bi utegnil kdo analogno s polje, hrastje, brezje, vrbje smatrati za kolektivnik. Toda temu ugovarja epenteza l^a med m in j, kajti taki kolektivniki se tvorijo s sufiksom „-ije“, ki v naši slovenščini navadno ne dopušča nobenih jotovanih spojin. Mi imamo n. pr. hrastje, dobjje (das Eichach), šibje (das Ruthengebüsch), sitje (das Binsicht), vrbje i. t. d., ne pa hraščje, doblje, šiblje, siče, vrblje i. t. d., tedaj bi morali imeti, če bi bil to kolektivnik te vrste, le Želimje (iz Želimije), a ne Že-

limlje; da ima n. pr. hrvaščina cveče, hrašče za naše cvetje, hrastje, to nas mislim ne sme motiti. Sicer bi se pa izraz Žalin ali Žalina (kot prodnata ravnina) že sam ob sebi upiral tvorbi kolektivnika, kajti končnica „-ina“ je že dosegla blizo isto, kar bi imel izraziti sufiks „-ije“. Primeri = búkovina = bukovje, krčevina (Gereut), peščenina (Sandboden), domovina (= domovje), i. t. d. Pravilni kolektivnik bi bil samo naravnost iz žal napravljen žalje, a tudi ta bi bil skoraj nepotreben, kajti žal (das Gerölle) je že itak menda kolektivnega pomena in se dá v tem pogledu primerjati s pesek (peskovje), kamen (kamenje), glina (glinje) i. t. d.

Rodilnik Želimljega in mestnik Želimljem bi pa izpričevala pridevnik, napravljen s priponko „-jъ“, podoben oblikam dupelj, šupelj (hohl) i. t. d., če že ne mislimo na pridevnike, napravljenе z onim od Miklošića (primerj. sl. II. 72) za ta slučaj živoča priponka (lebendiges Suffix) imenovanim sufiksom „-jъ“, ki se nam je ravno v krajnih imenih še precej številno ohranil n. pr. Ivanje Selo, Martinj Vrh, Štepanja Vas. redkeje brez pridejanega apelativnika (selo) n. pr. Andreče, Purkače, Radože, Škoflje i. t. d.

Če se pa naposled ozremo na množinski izraz Želimlje, Želimelj (ali morda tudi Želimlján?) in na lokal v Želimljah, tedaj imamo pred seboj stanovniško ime, napravljenе s priponko „-jan“ t. j. Želimlján ali Želimljanin (incola agri glareosi, der Kiesfeldner) porabljeno v množini kot krajno ime Želimljane, Želimlján, Želimljanъm, Želimljanъh t. j. Želimlje, Želimelj, Želimljam, Želimljah i. t. d. Kot množinsko stanovniško ime bi bili tedaj Želimlje (iz Želimljane) uprav Pródovci ali Drskovci.

Podrobnejših dokazil za naše razlage pa treba še nabrati po farnih in graščinskih arhivih in pa iz žive národove govorice, seveda z vprašanjem, če se ta v svoji nezavednosti ni morda že povedla po napačnih analogijah. (Pripomnja uredništva. V Vojvodinem gozdu pri Naklem na Gorenjskem se neka dolinica imenuje Želin, rod. Želína.)

Zbirka arhivske slovenščine.

Sestavil in objavil A. Aškerc.

Ko pregledujem, čitam in registrujem v ljubljanskem mestnem arhivu razne akte iz raznih dob, naletim tu pa tam v slovenskih tekstih na marsikatero besedo, frazo in stilistično posebnost, ki utegne zanimati filologe in juriste. Zbral sem in zapisal sem si „cvetnik“ take „arhivske“ slovenščine ter ga podajem tukaj, ne da bi se sam spuščal v podrobno analizo.

Nekatere besede in fraze so se mi zdele povsem nove, ki jih še nisem nikjer čital in ki jih tudi Pleteršnikov slovar nima. Druge besede so take, ki jih sicer ima Pleteršnikov slovar, pa v drugačnem pomenu. V tretjo vrsto pa bi postavil „curiosa“, t. j. take besede, ki so jih bili skovali v sili največkrat ljudje, katerim je bil duh našega materinega jezika tuj in zato se jim tudi ustvaritev novih izrazov za nove pojme ni mogla posrečiti.

Ves tukaj objavljeni besedni zaklad je pozajet iz tiskanih nemško-slovenskih okrožnic francoske in avstrijske vlade na Kranjskem.

I.

Besede in fraze, ki jih ni v Pleteršnikovem slovarju:

Vinski tabernač (1792*) — Der Weinschenk. (Glagol ,tavernati' = krčmo imeti, je splošno znan v mojem rojstnem kraju v Rimskih Toplicah.)

Sedežno mesto (1794) — Residenzstadt.

Razsojevaven mrliški ogled (1820) — Gerichtliche Leichenbeschau.

Mrtvopis (1820) — Leichenzettel.

Prekuzula (1820) — Totenbeschauprotokoll.

Mrtvogled (1820) — Der Totenbeschauer.

Ogledopis (1820) — Der Beschauzettel.

Zleg (1820) — Convulsion. (Namesto zlek?)

Mrlič, „kateri se zamaknjen zdi“ (1820) — Des Scheintodes verdächtig.

Mrtvozdeven (1820) — Scheintot.

Poteča (1820) — Pötetschen (bolezen, Petechin).

Posiljena smrt (1820) — Gewaltsamer Tod.

Pregrešba (1820) — Übertretung.

Rudečnica (1820) — Scharlachfieber.

Spašna pravica (1816) — Das Waiderecht.

Zadostba (1816) — Genugtuung.

Sodna gosposka (1824) — Gerichtsbehörde.

Donesilo (1824) — Zustellung.

„Kateri (kraji) so mnogotere dalje“ (1824) — welche (Orte) in verschiedener Entfernung liegen.

Obrazba (1817) — Mappierung.

Izobrazovati (1817) — Mappieren.

Razhlatniti (1815), „zrklo se razhlatne“ — die Pupile erweitert sich.

*) Letnica poleg besede pomeni, da sem našel dotično besedo v aktu iz citiranega leta.

- Volčje, vovčje (pasja jagoda 1815) — Atropa Belladona.
 Nadkladje (1821) — Stockwerk.
 Spremin (1832) — Veränderung.
 Prejemec (1832) — Cessionär.
 Dalmaški (sic!) = dalmatinski (1832).
 Prejstvo (1832) — Priorität.
 Medrisje (1832) — Register. „V medrisje spisati“ = in das Register eintragen.
 „Pod zavetjem privilegija“ (1832) — Unter dem Schutze des Privilegiums.
 Medrisek (1832) — Rubrik.
 Odjemba (1832) — Sequestration.
 Predvojvoda (1832) — Erzherzog.
 Segati. „V privilegije segati.“ (1832) — Eingriffe machen in die Privilegien.
 Govoriti. „Za kranjsko vojvodstvo bodo govorili“ (1835) — Das Herzogtum Crain wird durch . . . vertreten.
 Sohod, deželni sohod (1818) — Landtag.
 Sedno mesto (1818) — Residenzstadt.
 Prefontno mlenje (1814) = mlenje za vojaštvo. (Proviant.)
 Gnalo (1814) — Triebwerk.
 Sitova proširnost (1814) — Siebdurchmesser.
 Plavni mlin (1814) = mlin, ki na vodi plava.
 Pregrešje (1814) — Übertretung.
 Nepozakonsko (1814) = nezakonito.
 Ob. „Naj ga denejo ob svoj mlin.“ (1814).
 Znan. „Človek na pismo znan“ (1844) = človek pismen, ki zna pisati.
 Živa tehtnica (1844) = občutljiva tehtnica.
 Doplačba, deželna doplačba (1825) — Landesbeitrag.
 Soseskar (1825) — Gemeindevorsteher, Ortsvorsteher.
 Oddajba (1820) — Empfang und Weiterbeförderung.
 Privilegan (1820) — Privilegirt.
 Zakónje bukve (1816) — Gesetzbuch.
 Odškodilo (1816) — Schadloshaltung.
 Korenik (1816) — Grundsatz.
 Zamenjavnica (1815) — Geldwechselamt.
 Svoj. „Nekoliko svojega zajesti.“ (1824) — Zehrungsauslagen machen.
-

II.

Besede, ki imajo v Pleteršnikovem slovarju drugačen pomen.

- Zaspati. (1811) Pravica zaspi — Das Recht erlischt.
 Spravnik (1822) — Gemeinde-Richter.
 Sodni hlapec (1824) — Gerichtsdienner.
 Umetnost (1832) — Der Handgriff.
 Bramórka (1820) — Hautausschlag, Beule.
 Skrivnostnik (1824) — Secretär.
 Veliko mesto in selo (1817) — Haupt- und Residenzstadt.
 Kozla vreči (1815) — Erbrechen.
 Samolasten privilegij (1832) — Ausschliessliches Privilegium.
 Razodetev (1832) — Entdeckung.
 Lastinec (1832) — Inhaber.
 Razločno (1832) — Ausdrücklich.
 Natveziti. „Te pravice so pa le na samo edino reč privilegijane razodetje natvežene. . .“ (1832) — sind beschränkt.
 Obraz (1817) — Die Mappe.
 Vladstvo (1832) — Der Staat.
 Ovirati. „Da se prepri ovrato“ (1832) — Vorbeugen.
 Jeclanje. (1794) „Brez jeclanja“ — Ohne Widerrede.
 Razločba (1832) — Bestimmung.
 Umen. „Kake reči umen“ (1832) — Der Sachverständige.
 Razsodba (1832) — Resultat.
 Stop-a (1818) — Der Grad.
 Rojaštvo (1818) — Incolat.
 Naréd-i (1810). „Vsa naréd“ — Das ganze Werk. (Pri mlinu).
 Delež (1818) = deležen (Der Mitschuldige).
 Osobejni (1809) — Privat.
 Znos (1811) — Der Betrag.
 Pretok (1818). „Pretok denarja“ — Der Curs, Geldconto.
 Prisad. Pljučni prisad. (1820) — Lungenentzündung.

III.

Curiosa.

- Sukacijon (1823) — Execution.
 Mošnja. „Cesarska mošnja“ (1814) Ärar, Staatscasse.

NB.: Sicer pa spada med „curiosa“ še marsikatera v I. oddelku zabeležena beseda.

Dostavek.

- Izrazi za pojem kaznovati (1814): Popasti, sukati, pestiti, tipati, prijeti koga.

SLOVSTVO.

Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji

I. 1788. Preiskovalcem zgodovine na korist priredil in priobčil Frančišek Pokorn, župnik. Ponatisk iz »Zgodovinskega Zbornika«. V Ljubljani, 1908. Založil knezoškofijski ordinarijat ljubljanski. Katoliška Tiskarna. Ljubljana. 8° Str. 288. Cena v rdeče platno vezane knjige 3 K. Naroča se v pisarni kn.-šk. ordinarijata.

Ljubljanska škofija je bila pod Brigidom nadškofija (1788—1806). Vprav l. 1787. so se ljubljanski škofiji meje določile, da so se na Gorenjskem in Dolenjskem skoro popolnoma vjemale z deželno mejo. Na Notranjskem je bila glede meje še vedno velika razlika, ker sta postojnska in trnovska dekanija spadali pod tržaško, vipavsko pa pod goriško škofijo. Vsled zaokroženja škofije so napravili tedaj seznam vseh duhovnij in duhovnikov ljubljanske nadškofije. Knjigo hrani kn.-šk. arhiv ljubljanski. Naslov se glasi: »Protocollum decanatum Archidioeceseos Labacensis, anno 1788.« Ljubljanska škofija je bila takrat razdeljena v 32 dekanij, v katerih je živelo okoli 720 duhovnikov. Pričujoča knjiga nam podaja pregled vseh župnij in duhovnikov, pa tudi celotni življenjepis teh duhovskih oseb. Zapisnik ima sicer podatke le do l. 1788., pisatelj Fr. Pokorn pa si je naprtel ogromno delo in izpopolnil življenjepise do smrti posameznih duhovnikov. To delo je bilo toliko težje, ker segajo ljubljanski šematizmi samo do l. 1793. nazaj in so bili prvi silno drobni ter niso imeli razen zaznamkov duhovnij in oseb skoro nobenih drugih podatkov. Tu pa imate na kratko a jedrnato očrtanih okoli 720 življenjepisov.

Že razdelitev škofije na dekanije, župnije, vikarijate in lokalije nas mora zanimati, ker so se do danes posamezni oddelki že popolnoma izpremenili. Druga zanimivost so grajski duhovniki, ki so živeli po gradovih in učili grajsko mladež. Lepo število je teh. Potem pridejo zasebni duhovniki, ki niso imeli nikake stalne službe, ampak so večinoma doma živeli. Dandanašnji nam je ta prikazen skoro neumljiva, ker ima vsak duhovnik svoj delokrog, če ni upokojen. Čudimo se tudi množici tujcev. Med imeni srečamo več pisateljev.

Knjiga je sploh prav poučna za vsakega, neizogibno potrebna pa za spisovavce župnih kronik. V. S.

Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Po arhivarnih virih spisal dr. Josip Gruden. V Ljubljani, 1908. Založila Leonova družba. 146 str. 8°.

Ta knjiga je poleg Kosovega »Gradiva« najznamenitejša slovenska zgodovinska knjiga iz zadnjih let. Pisatelj ni le marljivo izcrpal vire zgodovinske v nadškofijskem arhivu v Vidmu in podal mnogo novega, ampak je tudi vestno porabil že natisnjene vire in ves sestavek tehnično tako lepo uredil, da nam je podal precej jasno in zanesljivo sliko iz one burne dobe. Zlasti se dobro vidi iz knjige, kako važen vpliv je imel bazeljski cerkveni zbor v cerkvenem oziru na slovenske pokrajine in še posebej na ustanovitev ljubljanske škofije ob nastalem boju med Avstrijo in Beneško. Napak ni veliko najti. Da je med redovi preveč »najuglednejših«, da se župnik Hertenfels imenuje tudi Hertenfelser, da ni vrsta naddijakonov bolj popolna itd., to so malenkosti. Tisk je krasen, slike prav lepe, papir še prelep. Cena 5 K je nizka, tako da si knjigo lahko nabavi vsak prijatelj domoznanstva. A. K.

Bled nekdaj in sedaj. Spisal Frančišek Kimovec. 65 str. S slikami. Cena 70 h. Ta knjižica je jako dobro došla. Ne bo služila samo kot kašipot po Bledu in okolici, ampak ima tudi mnogo doslej neznanih zgodovinskih podatkov, ki so precej zanesljivi. Slike so čiste, pisava živahna. Samo naslovi pri poglavjih: Pod »krivo palico« itd. nam ne ugajajo. A. K.

MALI ZAPISKI.

Slikar Frančišek vites Kurz pl. Thurn in Goldenstein. V zborniku »Kunsthistorische Studien«¹⁾ za l. 1908. se nahaja na str. 67—76 življenjepis akademičnega slikarja Frančiška viteza Kurza (1807—1878), ki ga je sestavil njegov sin Ludovik vit. Kurz, profesor v pok. v Gradcu, o priliki stoletnice slikarjevega rojstva.

Po kratkem uvodu, v katerem slika umetniško stremljenje na Kranjskem v prejšnjih časih, nas povede pisatelj v dobo, ko je nastopil Frančišek vit. Kurz v Ljubljani, označuje tedanje umetniške razmere in potem spremlja svojega očeta na njegovem umetniškem potu. Življenje tega slikarja nam je sicer že znano, zlasti iz Strahlove brošure: Die Kunstzustände Krains str. 48, vendar pa je tu nekaj novih podatkov, zato naj jih podam v sledečih vrsticah.

Frančišek vit. Kurz se je porodil 20. januarja 1807 v Šmihelu na Solnograškem (Lungau). Obiskaval je ljudsko šolo v Titmoningu, kjer je že kazal posebno veselje do risanja. Oče ga je dal učiti tudi glasbe, zato se je izvežbal v dobrega pevca in spretnega goslarja, ki je pridno pomagal na cerkvenem koru. Oče ga je odločil za trgovca in ga poslal v Solnograd v trgovino. Mladi vajenec ni pozabil slikarstva, ampak je vse rane ure prebil pri slikarju Petzoldu. Pečal se je tudi še vedno z glasbo. Vsled svojega krepkega tenorja se je celo mislil posvetiti gledališču. Prijatelji pa so mu odločno odsvetovali, češ, da bi njegova previsoka postava ne prijala odru. Zato se je še bolj vglobil v slikarstvo. Iz Solnograda je šel v trgovino v Celovec in potem v Gradec. Tu pa se mu je trgovski poklic tako uprl, da ga je v 24. letu vključno ugovorom svojih sorodnikov popustil in se docela oprijel slikarstva. Začel je pohajati stanovsko slikarsko akademijo, ki jo je vodil Jos. Avg. Stark. Vsled svoje vztrajne marljivosti in svoje umetniške nadarjenosti je bil tri leta 1831—1834 njegov najboljši učenec. Tedaj je ustanovil (19. oktobra 1834) Jakob Mahr trgovsko šolo v Ljubljani in Frančišek vit. Kurz je prišel na zavod za učitelja risanja in slikanja. Preden se je v Ljubljano preselil, se je 31. dec. 1834 v Gradcu poročil. S svojo soprogo je živel do njene smrti l. 1861. v najlepši slogi. Njeno smrt je poleg soproga objokovalo pet hčera in čvetero sinov. L. 1867. je zapustil Ljubljano radi odgoje svojih otrok in se preselil v Gradec.

Kurz ni učil samo na trgovski šoli, ampak je ustanovil še svojo lastno risarsko šolo, ki je imela kmalu mnogo učencev. Deloval pa ni samo

¹⁾ Kunsthistorische Studien. Im Auftrage des „Christlichen Kunstvereines der Diözese Seckau“, herausgegeben von Dr. Johann Ranftl. Jahrbuch für 1907. Graz 1908. Verlagsbuchhandlung „Styria“.

kot učitelj, ampak tudi kot umetnik. Naslikal je okoli tisoč slik, ki se nahajajo večinoma po kranjskih cerkvah. Slikal je z vodenimi in oljnatimi barvami, na moker omet in s tempera-barvami; napravil je mnogo portretov, pokrajinskih slik, 252 oltarnih slik in križevih potov (138 + 124), 93 fresk razne velikosti, arhitektonske in figuralne slike. Tempera-slike je delal za gledališče in za privatne zavode. Posebno mnogo je naslikal božjih grobov z Jezusom na Oljski gori, grob s stražami, vstajenje s tremi sv. ženami, pot v Emavs itd. Ko sta bila l. 1856. cesar in cesarica v Ljubljani, je priredil od ljubljanskega mesta sklenjeno razsvetljavo.

Vsled raznih naročil je prehodil Kranjsko po vseh straneh in si v svojo risanko začrtal razne pokrajine. V njegovi zapuščini je okoli 80 takih sličic. Nameraval jih je fotografičnim potom pomnožiti in izdati. Risal je tudi jugoslovanske noše za Emila Korytka. Izšlo je l. 1844. v »Carniolii« le 12 barvanih slik kranjskih noš. Izvirnike je kupil dr. Chrobath.

Petja tudi v Ljubljani ni zanemarljivo. L. 1841. se je vpisal v »Filharmon. družbo« in je ostal zvest član do odhoda iz Ljubljane. L. 1848. je postal celo vodja moškega zbora, in l. 1857. njen častni član. Protivil se je pa, da bi se družba spreobrazila v slovensko. Gregorju Riharju je več let na koru v stolnici pomagal kot pevec, goslar in dirigent.

Rad je občeval z umetniki na pr. z A. Karingerjem, s kiparjem Fr. Zajcem in z Jurijem Miskowitzom. V »Katol. rokod. društvu« je pomagal dr. Leop. Vončini pri predstavah živih slik.

Že iz Ljubljane pa tudi iz Gradca je potoval v Italijo in na Nemško, da se je izobrazil še bolj v svoji stroki. Občeval je s Petrom Krafftom, Edvardom Engerthom, Jos. pl. Führichom, Leopoldom Kuppelwieserjem in Vilj. Kaulbachom. Na obisku svoje najstarejše hčere v Badnu pri Dunaju je umrl 29. avg. 1878.

Kurz se je učil pri Starku († 1838) in potujoč po Italiji, kjer je pridno kopiral Tiziana in Pavla Veronese; približeval se je romantikom, vendar pa je delal samostojno, lahko in hitro, da celo prehitro, v škodo pravi umetnosti. Potovanje na Nemško in občevanje z monakovskimi in dunajskimi slikarji ga je dovedlo do fresk. Slikal jih je v Logu pri Vipavi, v Kamniku pri frančiškanih in sv. Petru v Ljubljani. Večinoma so bile freske dekorativni oltarni nastavki. Oljnate slike je slikal za Volosko (Kristusov krst), za Kamnik, Vavto Vas, Sotesko, Planino, M. D. v Polju (vel. oltar, sedaj ne več), za Ameriko.

Kot uzorci so spisu pridejane tudi slike: Dvanajstletni Jezus v templu za Friderika Barago v Severni Ameriki l. 1841.; Mladi Tobija, 1841; lastna portreta iz l. 1848. in iz l. 1877.; strop v prezbiteriju v Logu pri Vipavi, freska iz l. 1843.; Kristusov krst za Volosko iz l. 1858., in ilustracija: »Sigurd dobi od Grimhilde na gradu kralja Giuka pijačo pozabljenja« iz leta 1877.

Življenjepis se prijetno čita in je lep prispevek k naši umetnostni zgodovini. V uvodu se je vrinilo nekaj napak. Gaber in Schwärzel sta doslej tako malo znana, da ju ne kaže imenovati med glavnimi zastopniki kiparstva na Kranjskem (str. 67). Philippo di Giorgio sploh ni bil kipar, ampak plemenitaž, ki je volil denar za veliki oltar v tedanji avguštinski, sedanji frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Delo je izvršil Fr. Robba. Slikar F. Tomšič menda ni nikdar živel (str. 68). Grahovec mesto Grahover je tiskovna napaka. Da bi bil Matej Langus Layerjev učenec, se doslej še ni

dalo zgodovinsko dognati. V delu mu pa ni čisto nič podoben. Na str. 76. naj se čita mesto Edvard Wolf — Janez Wolf. *V. Steska.*

Vodnikova in Čopova slika. V »Zborniku« Sl. Mat. za l. 1907. piše g. dr. Iv. Prijatelj v »Popravkih in dostavkih« k svojemu spisu: »Doneski k slov. literarni in kulturni zgodovini« na str. 235. o Vodnikovi in Čopovi sliki tole: »Po muzejskem cenzurnem eksemplarju od Korytka l. 1839. izdani litografiji Vodnika in Čopa sta v resnici izšli, a sta danes zelo redki. Celo v kranjskem deželnem muzeju sem ju zastonj iskal. Končno sem našel pri Lujizi Oblakovi na Dunaju eno izmed obeh — namreč Vodnikovo ... Vodnikovo podobo in najbrž tudi Čopovo (katere pa nisem mogel zaslediti nikjer) je na kamen narisal L. Blau«. Naj pripomnim k tej opazki, da imam obe imenovani sliki jaz in da je res Blau i Čopovo sliko orisal na kamen, kakor kaže podpis na desni strani slike: Blau lith. Pod sliko pa stoji napis: Math: Zhop. n. . . ., m. 1836. Vendar pa moram še omeniti, da se ta slika nekoliko razlikuje od slike, katero je priobčil »Zbornik«. Na »Zbornikovi« sliki drži Čop desnico v zapeti suknji in ima knjigo med roko in suknjo, na moji sliki pa ima suknjo tudi zapeto, a roke in knjige ni videti. Obe sliki sem dobil okoli l. 1880. kot bogoslovec od svojega umrlega strica g. Feliksa Šašlja, tedaj okr. glavarja, a kasneje c. kr. dvor. svetnika. Razun teh slik mi je podaril tudi še sliko Baragovo od Kriehuberja iz l. 1854. z napisom: »Friedrich Baraga, Erster Bischof von Saut Sainte Marie in Ober-Michigan in Nord-Amerika«. Vse slike so vrlo dobro ohranjene. Poleg teh slik imam pa tudi še 2 sliki nekdanje kranjske narodne noše od L. Blaui, in sicer »Predici« in »Pastirja«, ogrnjenega s plaščem iz bičevja in z velikim rogom v levici. Tudi ti dve sliki sta prav dobro ohranjeni. *I. Šašelj.*

Antona Bresnika „Večna pratika“ je prvokrat prišla na svetlo v Mariboru menda leta 1787. v tiskarni Fr. Schützovi, drugič v Ljubljani 1789 pri J. Frid. Egerju, a tretjič v Celju 1791 pri Fr. Jos. Jenku. — Prva izdaja sicer nima letnice na naslovnem listu, toda letnica 1787 se dá domnevoma dognati po tabli, ki kaže, »kaj za en planet vsako leto viža«, kajti ta tabla začneta z letom 1787. — Druga in tretja izdaja sta prosta ponatisa, vendar je ljubljansko izdanje (II.) toliko bolje, da ima vsaj prav očitne tiskarske pogoške mariborskega izdanja (I.) izpravljene, dočim je celjsko izdanje (III.) tudi tiskovne hibe prve izdaje prav natančno reproduciralo. Tako na primer imata I. in III. na 8. strani: »aku lih od sazhetka fe enu malu gorku kashe, toku vender prezej super mras pride«, a II. ima popravljeno »supet«; — na strani 38. beremo v I. in III. »zelu letu je vezhkrat bøl merlu inu mokru, koker fuhu«, v II. je popravljeno »merslu« itd. Iz tega lahko sklepamo, da je III. izdaja ponatisnjena po I. brez ozira na II. — Prvo izdanje je bilo tudi ilustrirano, ilustracije nam kažejo: a) pred naslovnim listom zgoraj solnce nad oblaki sredi zverinskega kroga (zodiaka) spodaj dva zvezdarja pri mizi s šestilom, transporterjem, teleskopom, sredi mize je globus, a na tleh vsakovrstno poljedelsko orodje: plug, kosa, grablje, vile, lopata in motika — b) sredi knjige najdeš razdeljene podobe onih bogov, po katerih ima sedmero planetov svoje ime: Saturn, Jupiter, Mars, Solnce, Venera, Merkur in Luna. Za te podobe so porabljeni isti klišei kakor za Krištof Hellwigov (nemški) stoletni domači koledar. Te podobe so pa skrajno lesene in brezokusne, prava ironija tedanje ilustratorske zmožnosti. — Hellwigovega stoletnega koledarja mi je bil dostopen samo 5. popravljeni in pomnoženi natis (Gradec, 1807), ni mi pa bilo mogoče dobiti na ogled prvih natiskov (Chemnitz 1770, Bern 1772), da

bi se bil mogel prepričati, da li je Breznik iz njega zajemal tudi vsebino za svojo »Večno pratiko«. Pač pa sem dognal, da se vsebina Breznikove pratike v prvem delu precej natančno ujema s peto izdajo brezimnega stoletnega koledarja od l. 1805. do 1905. (Wien, 1805 bey Anton Doll.) Po tej peti izdaji seveda Breznikova pratika ni mogla biti posneta, saj je bila izšla kakih 18 let poprej, starejših izdaj pa zopet tudi nisem imel pri rokah.

Slovenščina Breznikova ima vsakovrstne slabosti in napake, poleg tega pa tudi tu pa tam kak lep domač izraz. Za »izkalivati« (auswachsen) rabi »podecvitati« in »izraščati«, za »hiteti« (eilen) »siliti, presiliti se, s silo presiliti« (sehr eilen) »f fetuvjo podvizati« (zeitig säen), »preperzaitn« (gar zeitig). Ungeziefer sloveni s »lhkodlive posemelske stvari« in »lhkodlive shivadi«, nasprotje od »debelih niv« so mu »tenki grunti«. — »Rofa in zinouza« (Mehlthau und Riesel), »mertvashke inu hizhne merselze« (hitzige Fieber), »odmeka« (das Aufthauen), »sparzhnu« (schwül) in »pod brazdo fejati« (untersäen) namesto »podorati« (unterackern). Zelo zavožen je izraz, ki se v prvi izdaji nahaja na treh mestih (v drugi in tretji izdaji samo »Luna«), namreč: »Od Luna te perfste« (Vom Monde der Erde). Izraz, »prst« (zemeljska snov) za »zemlja« (svetovno telo) — in še ta čisto napačno po a-deklinaciji!!

L. P.

Temeljni kamen kapelice Marije Pomočnice v dolinski župniji. Župnija Čatež pri Brežicah je zelo stara. Že l. 1400. jo je vtelesil papež Bonifacij IX. samostanu v Kostanjevici in l. 1434. se omenja ondi župnik Tomaž. Tudi v Valvazorjevem času (knj. VIII. str. 816.) je spadala ta župnija še pod kostanjeviški samostan in imela štiri podružnice namreč: sv. Vida v Straži, sv. Martina na Malinu (sedaj Velike Malence), sv. Petra na Stankovem in sv. Marije Magdalene na Črnem. Kasneje se je od nje odcepila sedanja župnija v Dolini.

Ko je l. 1900. kopal trgovec v Samoboru g. Eduard Presečki nov ameriški vinograd v Raicu, prej v čateški, sedaj v župniji Dolini, je prišel do temelja cerkvice in našel ondi tudi štirivoglati temeljni kamen (dolg 47 cm, širok 46 cm in debel 12 cm). V sredi kamna je bila izdobljena, 14 cm dolga in 12 cm široka, v kateri je bila svinčena plošča z napisom:

AD M • DEI GLORIÄ & B • V • M • HONOREM •
A^O 1668 • DIE 2da 7^{bris} SVB SS^{MO} D • N • PAPA
CLEMENTE IX • ET IMPRE R^{NO} LEOPOLDO I^{MO}
POSITVS EST PRIMVS LAPIS HVIVS ECCLÆ INTITVLA —
TÆ MARIA SVCCVRRE, A RNDIS^O & AMPLIS^O
DÑO IOANNE FONTIS B : V : M : PROPE LANDT —
STRAS ABBATE FVNDATORE EIVSDE III^{MO}
DÑO DÑO IOBST IOSEPHO LIB^O BAR^E DE
MYSKON • & C : IN : LI : REI : ET • REICH : D : : O • IN
GVR : RAT : PY : ET • MOK • SVB • PAROCHIA • CSHA —
TES DICTA, EXIST^{te} • IBID^E • TVNC • VICARIO • R •
D • ANDREA • HARNESH, ORD^S CIST^S

Pod to plošče je bila še jamica, v kateri so bili shranjeni razni denarji, katere so pa delavci raznesli.

Žanko Barle.

Božjepotne spominske podobice. V protireformacijski dobi so zelo narastla božja pota. Prednamci so se zatekali v raznih občih in zasebnih

stiskah na take kraje, kjer se je častila kaka božja ali svetniška podoba bivajoča v sluhu čudodelnosti. V Ljubljani je imela pred dvesto leti skoro vsaka cerkev kako čudotvorno podobo, ki je bila ali vedno ali o gotovih časih izpostavljena. Nekatere, kakor n. pr. kip ranjene Matere božje, češčen v kapucinski cerkvi v Ljubljani, so o posebnih prilikah nosili v slovesnih obhodih. Romarji so že tedaj odnašali domov za spomin na božjo pot podobice, večinoma bakroreze. Pri marsikateri cerkvi se hranijo še dandanašnji stare bakrorezne plošče, ki so z njimi natiskavali take podobice. Ohranjenih je še dokaj starih božjepotnih sličic opremljenih z latinskimi ali z nemškimi napisi. Podobice s slovenskimi napisi so jako redke. Nekatere so umetniško izvedene. V podpisane zbirki se nahaja krasna, 28 cm × 20 cm velika bakrorezna podoba Matere božje pri Novi Štifi nad Gornjim Gradom. V središču je osmožarka zvezda in v njej sedeča Marija z Jezuškom v naročju in z žezlom in rožnim vencem v desnici; oba sta kronana. Ob zvezdi tiče v štirih voglih slike, kažejo začetek božje poti in čudeže (Erscheinen öfters drey Feürige Flammen 1557 — levi gor. vogal; Petrus V. Fürst u: Bisch: zu Laybach besucht den Flammen Orth 1558 — desni gor. vogal; Maria zeuget sich um Mittags zeit in einem Liechten Stern 1559 — levi sp. vogal; Unzählich Presthafte gehen gesund davon 1606). Podobo oklepajo rokokoški okraski.

I. Vrhovnik.

Prazgodovinske najdbe v Kranju. Pod pokopališčem v Kranju se je letos pri kopanju gramoza naletelo na par žganih grobov iz hallstattske dobe. To je del onega prazgodovinskega pokopališča, ki se je odkrilo leta 1903. pri kopanju temelja za Mayrjevo klet. Najdbe so iz brona in deloma iz železa. V enem grobu, ki se je bil pa sesedel že davno, se je pod vodstvom prof. dr. Žmavca našla velika zmečkana žara z okraski, bronasti uhan, čolničasta fibula, glinasti podstavki in konjski glavi podoben kamen. V drugem grobu je bil železen nož. Izkopine se hranijo v župnišču.

A. K.

Is „Muzejskega društva za Kranjsko“.

Odborova seja Muzejskega društva za Kranjsko 24. aprila 1908. — Predsednik šolski nadzornik Fr. Levec naznanja, da je prošnja za vsakoletno podporo in za povišek poslana na c. kr. ministrstvo in je upanje, da bo ugodno rešena, ker jo je deželna vlada priporočila, in bo državni poslanec Pogačnik osebno posredoval pri ministrstvu. — Kranjska hranilnica je tudi letos dovolila prispevka 500 K. — Blagajnik prof. Milan Pajk sporoča, da je zadnji čas pristopilo k društvu 18 članov. Najnovejša številka Izvestij in Carniole se je poslala na ogled 32. strankam, zlasti društvom. — Pisateljske nagrade bo treba zvišati, ker so sedaj vsled večjega formata tudi strani večje. Dalo se bo od pole po 50 K za izvirne spise, 35 K za manj izvirne spise in 25 K za izpiske in prevode. — Kustos dr. Valter Šmid predlaga, naj se imenuje tretja številka Carniole jubilejna, cesarju na čast, in zato naj se prosi podpore tudi iz zasebne blagajne cesarjeve. — Zveza z nekaterimi književnimi društvi naj se prekine, ker njih publikacije ne prinašajo nič zanimivega in ker je pošiljanje drago.

V. S.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“.

Tisk J. Blasnikovih nasl. v Ljubljani.